

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра прикладної лінгвістики

(повна назва кафедри)

К в а л і ф і к а ц і я н а р о б о т а

Концептуальна метафора «тварина – людина» у фразеології української та польської мов

Conceptual metaphor «animal-human» in the phraseology of Ukrainian and Polish languages

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: здобувачка денної форми навчання

спеціальності 035 Філологія

спеціалізації 035.01 Українська мова та література

ОП Українська мова та література

Юлія МАЛИЧЕНКО

Науковий керівник:

д. філол. н., проф. Наталія АРЕФЬЄВА

Рецензент:

к. філол. н., доц. Ольга НОВАК

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри прикладної
лінгвістики

№ __ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ доц. Лариса ШЕВЧУК

Захищено на засіданні ЕК № 4

протокол № _ від _____ 2024 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

_____ проф. Алла РОМАНЧЕНКО

Одеса

2024

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Антропоцентричний принцип сучасного мовознавства.....	8
1.1. Антропоцентричний підхід у сучасній лінгвістиці: витоки, сутність, загальні положення.....	8
1.2. Лексичне значення слова. Типи переносних значень.....	10
1.3. Зооморфна метафора як центральне поняття віддзеркалення тваринного світу в свідомості людини.....	12
Висновки до розділу 1.....	14
Розділ 2. Мовна картина світу та її фрагменти.....	15
2.1. Мовна картина світу: визначення поняття.....	15
2.2. Лінгвокультурний код – ключ до розуміння певного типу культури.....	16
Висновки до розділу 2.....	20
Розділ 3. Теоретична проблематика дослідження зооморфної лексики та фразеології.....	21
3.1. Поняття зооніма.....	22
3.2. Зооморфна метафора в українській та польській мовах.....	23
3.3. Поняття фразеологізму.....	25
3.4. Зооморфні фразеологізми та їхні особливості.....	27
Висновки до розділу 3.....	30
Розділ 4. Символіка зооморфної метафори в українській і польській лінгвокультурах.....	32
4.1. Особливості зооморфного субкоду в українській мові.....	40

4.2. Особливості зооморфного субкоду в польській мові.....	46
Висновки до розділу 4.....	49
Розділ 5. Зіставний аналіз українських та польських зооморфних фразеологізмів.....	51
5.1. Найменування домашніх тварин.....	51
5.2. Найменування диких тварин.....	53
5.3. Найменування птахів.....	54
5.4. Тематична та семантична класифікації фразеологізмів із компонентом-зоонімом.....	55
Висновки до розділу 5.....	64
Загальні висновки.....	67
Список використаної літератури.....	69

ВСТУП

Міжмовне зіставлення одиниць лексичного та фразеологічного рівнів має на меті вивчення своєрідності концептуалізації світу в різних національних мовах (В. Гумбольдт, А. Вежбицька, Є. Бартмінський, С. Жаботинська, Ю. О. Жлуктенко, А. П. Загнітко, В. І. Кононенко, Е. Косеріу, Т. Космеда, М. П. Кочерган, Л. А. Лисиченко, В. М. Манакін, М. Скаб).

Особливості національної специфіки семантичної структури лексичних одиниць виявляються під час міжмовного зіставного аналізу етноконцептів (О. О. Селіванова) – фрагментів знання про світ, обсяг яких є спільним для більшості мовців та зрозумілий усім носіям мови. Етноконцепти, що відображають сприйняття й осмислення етносами взаємодії людини з тваринним світом, реалізуються в мові через зоосемізми – назви тварин у переносному значенні, що характеризують людину.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю виявлення національної специфіки та міжмовних подібностей у семантиці лексичних і фразеологічних одиниць в українській і польській мовах та встановлення закономірностей функціональних змін, які супроводжують процес перенесення семантики назв тварин у споріднених мовах.

Зв'язок теми кваліфікаційної роботи з науковою темою кафедри.

Роботу виконано в межах науково-дослідної теми кафедри прикладної лінгвістики № 327 «Актуальні проблеми слов'янських мов та літератур у синхронії та діяхронії» № 0122U200726.

Метою дослідження є встановлення закономірностей мовної об'єктивації зооморфного фрагмента картини світу в українській і польській мовах, зокрема фразеології, на підставі виявлення семантико-когнітивних, символічних і функціонально-прагматичних особливостей українських і польських зооморфізмів.

Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання таких **завдань**:

1) проаналізувати поняття антропоцентризму як одного із сучасних принципів мовознавства;

- 2) уточнити теоретичне підґрунтя дослідження;
- 3) дослідити, як переносні значення зооморфізмів пов'язані з особливостями людини;
- 4) визначити аспект статі зооморфізмів;
- 5) виявити відтінок значень: пейоративний, меліоративний;
- 6) дослідити зооморфні фразеологізми, що позначають людину у переносному значенні;
- 7) класифікувати зооморфні фразеологізми за тематикою, символікою біоморфного коду та семантикою;
- 8) зіставити фразеологізми із зооморфною метафорою в українській і польській мовах.

Об'єктом дослідження є зооморфізми – закріплені в системі мови переносні значення назв тварин, які об'єктивують в українській і польській фразеології типізовані знання та уявлення про світ фауни в проєкції на людину, а також зооморфні фразеологізми, зміст характеристики яких зумовлений не стільки якостями реального позалінгвістичного об'єкта (у разі зооніма – тварини), скільки якостями, які приписуються цьому об'єктові колективною мовною свідомістю. Фразеологічний фонд реєструє, закріплює ці якості як властиві денотату, що надає можливість регулярного використання зоонімів як еталонів певних якостей.

Предметом дослідження є зіставлення семантико-когнітивних, символічних і функціонально-прагматичних особливостей зоосемізмів у фразеологізмах української та польської мов.

Джерельною базою дослідження слугували Академічний тлумачний словник української мови в 11 т., Словник фразеологізмів української мови, Słownik języka polskiego PWN, Wielki słownik języka polskiego PAN. Загальна кількість зоонімів становить 52 мовних одиниці в українській мові та 48 – в польській; 65 фразеологізмів в українській мові та 69 – в польській.

Для вирішення поставлених завдань використано такі **методи**: *описовий* — пояснення особливостей основних понять та їх функціонування, систематизації, детальний відбір прикладів зооморфних образів; *метод компонентного аналізу*

— порівняння смислових структур зооморфних виразів, виділяючи їхні мінімальні семантичні елементи — семи. Цей метод допомагає виявити спільні й унікальні значення, пов'язані із зооморфізмами в кожній мові, а також зрозуміти культурно зумовлені уявлення про тварин, відображені у мові; *зіставний метод*, який уможлиблює виявлення як спільних, так і відмінних рис у значеннях, використанні та культурних конотаціях зооморфічних образів в українській і польській мовах; метод *кількісних підрахунків*, що уможлиблює системне узагальнення й обробку результатів.

Результати дослідження становлять **теоретичне значення** для розвитку зіставної лексикології і фразеології, оскільки підтверджують антропоцентричний характер зоосемічного фрагмента мовної картини світу у фразеології, представленого в українській і польській мовах.

Практичне значення дослідження визначено можливістю використання його результатів у теоретичних курсах з лексикології, фразеології, стилістики, порівняльної типології української та польської мов, на практичних заняттях з польської мови у вищих навчальних закладах та при укладанні українсько-польських лексико- та фразеографічних праць.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше відбулось встановлення закономірностей мовної об'єктивації зоосемічного фрагмента картини світу в українській і польській мовах, зокрема фразеології.

Апробація. Результати роботи представлено в статті «Символіка зоометафри в українській і польській лінгвокультурах» (журнал «Мова» №41, 2024); оприлюднено на 80-тій звітній студентській конференції Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Відповідно до визначеної мети та завдань **структура кваліфікаційної роботи** містить: вступ, п'ять розділів, висновки, список використаної літератури.

У **Вступі** окреслено загальний напрям дослідження, обґрунтовано актуальність, мету, завдання, наукову новизну, об'єкт, предмет, методи та прийоми наукового пізнання, визначено джерельну базу, представлено апробацію результатів, висвітлено теоретичне та практичне значення дослідження.

У **першому розділі** «Антропоцентричний принцип сучасного

мовознавства» визначено сутність зоонімного лексичного фонду, його класифікацію, приділено увагу значенню людського чинника в процесі пізнання світу.

У **другому розділі** «Мовна картина світу та її фрагменти» розглянуто поняття мовної картини світу, лінгвокультурного мовного коду як систему мовних засобів та біоморфний лінгвокультурний код.

У **третьому розділі** «Теоретична проблематика дослідження зооморфної лексики та фразеології» розглянуто ряд ключових аспектів зооморфної лексики і фразеології та основні напрямки вивчення зоонімів.

У **четвертому розділі** «Символіка зооморфної метафори в українській і польській лінгвокультурах» подано класифікацію переносних значень, приділено увагу аспекту статі та відтінку значень зоосемізмів, розглянуто класифікацію фразеологізмів з компонентом-зоонімом.

У **п'ятому розділі** «Зіставний аналіз українських та польських зооморфних фразеологізмів» порівняно фразеологізми, що віддзеркалюють світ тварин, в українській і польській мовах.

У **висновках** підсумовано результати проведеного дослідження та окреслено перспективи подальших досліджень з обраної проблеми.

РОЗДІЛ 1

АНТРОПОЦЕНТРИЧНИЙ ПРИНЦИП СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

1.1. Антропоцентричний підхід у сучасній лінгвістиці: витоки, сутність, загальні положення

Антропоцентричний підхід як загальний стиль мислення у всіх вимірах пізнання отримує все більше визнання, це новий виток у розвитку науки. У лінгвістичних дослідженнях неможливо не випустити з уваги важливість людського чинника в процесі пізнання світу.

Терміни *антропоцентризм*, *антропоцентричний принцип*, *антропоцентричність* в мові лінгвістики з'явилися порівняно недавно, хоча їх сутність частково знайшла відображення в роботах К. Бругмана, К. Бюлера, Е. Бенвеніста, С. Баллі, Г. Гійома, О. Есперсена, які виявили інтерес до людського чинника в мові, до людини як мовної особистості. Принцип антропоцентризму простежується і в працях вчених, таких як Х. Штейнталь, О. О. Потєбня, І. О. Бодуен де Куртене та ін. Вони вважали, що мова дотримується закону перспективи або егоцентризму, згідно з яким відмінності між об'єктами стають все меншими і меншими, віддаляючись від місця, де ми знаходимося або відчуваємо, а потім зникають ще більше; віддалені об'єкти засвоюються і поглинаються сусідніми. Антропоцентризм пронизує всі сфери духовного і соціального життя людини. У формах духовної культури антропоцентризм закріплюється в міфології, філософії, релігії та мові.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень питання мовця в мовному процесі вивчаються такими науковцями, як Є. Бартмінський, А. Вежбицька, Н. Ф. Венжинович, О. А. Войцева, В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз, Г. Козоріз, Н. М. Малюга та В. Д. Ужченко.

Антропоцентричний підхід передбачає зосередження уваги на людині як суб'єкті, який аналізується в контексті мови та взаємодії з нею [29]. Людина є головною фігурою в пізнанні навколишнього світу, а тому її участь у мовних процесах є безпосередньою. Зміщення акценту в лінгвістиці на вивчення цієї

взаємодії замість зосередження лише на функціонуванні мови стало основою антропоцентричного повороту.

Сутність цієї наукової парадигми була виражена Е. Бенвеністом – «людина в мові». Реалізація цього принципу передбачає «об'єднання мови і життя людини в єдиному полі пізнання» [5]. За визначенням Е. Бенвеніста, «у світі є тільки одна людина, що володіє мовою, людина, яка розмовляє з іншою людиною, і, таким чином, мова неминуче входить у визначення самої людини» [5]. Ця думка висловлена в лінгвістичній концепції, сформульованій і розвиненій В. Гумбольдтом: «Мова – це «людинотворчий» початок. Людина стає людиною через мову» [14, с. 54]. Ці ідеї стали теоретичною основою антропоцентричного підходу до вивчення лінгвістичних явищ.

Проблема «людина та мова» багатогранна і багат шарова за своєю природою, тому потрібно визначити особливості опису мовних явищ крізь призму лінгвістичного антропоцентризму і виокремити загальні положення його опису [12, с. 303–304]:

1. Прагматична спрямованість мовної діяльності. Мова є найважливішим засобом координації поведінки людей, тому її використання зумовлене особливим видом людської діяльності. Вивчення мови передбачає розгляд того, як і з якою метою людина використовує систему мови.

2. Зумовленість (мотивація) мовних одиниць і їх використання носієм. Власне усвідомлення того, що вибір мовних засобів для побудови тексту визначається не лише нормами мови, але залежить від особливостей світогляду окремого мовця, призвело до необхідності вирішення проблеми залежності мови від загальних принципів сприйняття світу людиною. Мовна система у всіх її проявах адаптується до особливостей людського мислення та комунікативного процесу. «Вибір мовного апарату для спілкування «прищеплений» нам не природою, а необхідністю успішного спілкування, і тому природа людської мови небайдужа до розуміння його сенсу в процесі спілкування» [33, с. 74].

3. Функціональна зумовленість процесу мовленнєвої діяльності «характеризується великою кількістю уявлень: психологічних, соціально-історичних, фізико-фізіологічних» [19, с. 6]. Лінгвістичну взаємодію спрямовано

на те, щоб поведінка та свідомість інших людей була відповідною до їхніх уявлень про те, що потрібно і чого вони хочуть, та на зміну власної поведінки. Функціональна властивість мовних засобів за допомогою функції об'єкта вказує на істотну властивість «на своє призначення у здійсненні діяльності як на основну екзистенційну властивість» [16, с. 155].

4. Мова – «засіб фіксації результатів людської діяльності у всьому її різноманітті: пізнавальної, фізичної, художньої діяльності» [37, с. 304].

1.2. Лексичне значення слова. Типи переносних значень

Усі лексичні одиниці, що функціують в мові, становлять її лексику. Дослідження словникового складу, походження та використання слів, а також аналіз їх семантики є завданням лексикології. Лексичне значення слів тісно пов'язане з об'єктами та явищами навколишнього світу, про які ми маємо певні уявлення.

Значення слів є об'єктом вивчення лінгвістичної семантики та інших суміжних напрямків мовознавства. Питання слова і його семантики є однією з найбільш складних та дискусійних тем у мовознавстві.

Дж. Ейтчисон зазначав: «Значення слів – це не мертві комахи, яких можна закріпити, а живі метелики, які невловимо кружляють навколо нас, або риби, які вислизують з ваших рук, коли здається, що їх спіймали» [51]. На думку І. Заремської, шлях до трактування слова як складного і багатовимірного явища прокладений «через подолання численних нерівностей, ям і вибоїн; це сталося лише частково» [23, с. 97].

Характер лексичних значень слів різний, що особливо виявляється в тому, як слово функціонує, тому дослідники виділяють **три типи лексичних значень**:
1. Номінативне значення – це основне значення, в якому відображається об'єктивна реальність, є стійким, виникає на певному історичному етапі та зберігається протягом усього розвитку мови. Пряме номінативне значення прямо вказує на відношення слова до певного явища об'єктивної реальності, як воно

історично вкоренилося в свідомості мовців. Пряме значення – це, по суті, основне значення слова.

2. Фразеологічно зумовлене значення побічно відображає об'єктно-логічні відносини, реалізується в стійких фразеологічних зв'язках. Значення фразеологізму – це не сума значень слів, які його утворюють.

3. Синтаксично обумовлене значення виявляється в певному контексті та стає очевидним, коли слово займає певну синтаксичну позицію, яка впливає на його семантику.

Переносне значення вважають похідним від основного, вторинним, таким, яке виникає в результаті зсуву значення. Основними типами переносних значень є метафора та метонімія. Метафора (від грец. *metaphora* - переносне вживання слова на основі подібності ознак) вперше була детально описана в працях давньогрецького філософа Аристотеля, зокрема в його «Поетиці». Аристотель вважав, що метафора не лише прикрашає мову, а й є важливим елементом образного мислення людини [3, с. 154]. Відтоді дослідники метафори звертають увагу на естетичні аспекти слововживання. Функцію синтезу в метафоричному вираженні виконує мовна особистість, оскільки саме вона здійснює вибір. Це свідчить про антропоцентричний підхід до сприйняття людиною навколишнього світу [28, с. 175].

Наприклад, орел позначає великого хижого птаха, а вираз людина-орел означає сміливу та сильну людину. Так само, теля – це «маленьке дитинча корови», а в переносному значенні — «молода, недосвідчена людина». Подібно в польській мові *niedźwiedź* означає «великий ссавець», а *osoba «niezdarna»* – «незграбна людина» [41, с. 22].

Наприклад, орел означає «великий хижий птах», а вираз людина-орел - «хоробра і сильна людина». Так само теля - це «маленьке коров'яче теля», а в переносному значенні - «молода, недосвідчена людина». Так само в польській мові *niedźwiedź* означає «великий ссавець», а *osoba «niezdarna»* - «незграбна людина» [41, с. 22].

Метонімія (від грец. *metonimia* - перейменування) - це перенесення назви з одного об'єкта на інший, коли ці об'єкти тісно пов'язані або знаходяться в безпосередній близькості. Термін «метонімія» прийшов у лінгвістику з класичної риторики у другій половині ХІХ століття. Аристотель не відрізняв метонімію як окреме явище від метафори. Римський оратор Квінтіліан вперше звернув увагу на те, що, на відміну від метафори, де предмети порівнюються за схожістю, в метонімії це відбувається через їх суміжність або спільну приналежність до одного поняття. Ідею метонімії як суміжності розвиває Р. Якобсон, який зазначає, що одна тема може переходити в іншу за схожістю або через суміжність. У першому випадку ми використовуємо термін «вісь метафори», у другому - «вісь метонімії», оскільки в цьому контексті метонімія є більш концентрованою [57, с. 126].

1.3. Зооморфна метафора як центральне поняття віддзеркалення тваринного світу в свідомості людини

Однією з ключових мовних фігур, що використовує слова в переносному значенні, є метафора, яка є потужним засобом збагачення лексичного та фразеологічного складу мови. Метафори мають різноманітну природу і можуть відрізнятися за рівнем складності та нестандартності.

У сучасній лінгвістиці існує кілька термінів для позначення метафор, що включають перенесення назв тварин, зокрема такі, як *зоосемізм*, *зооморфна метафора*, *зоометафора* та *зооморфізм*.

Термін «*зооморфна метафора*» використовують у своїх працях К. Головенко, Н. Кох, Л. Кравець, М. Петришин, О. Сошко. Вживання цього терміну свідчить про повернення до первісного грецького словотвору: ζῷον (тварина) і μορφή (форма).

Менш популярним є термін *зоометафора*, використовуваний Т. Єщенко, І. Голубовською та О. Лазео-Паньків. Ця форма являє собою скорочену назву з наведених вище слів.

Термін *зоосемізм* (від грец. *zoo* – тварина і *sema* – знак) неоднозначно трактується лінгвістами як назви тварин у «переносному значенні, що

характеризують людину та її контакти з фауною» [30, с. 3], «пряме номінативне значення зооніму», яке «визначає не тільки назви тварин, але і містить всі інші слова для позначення ознаки або дії тварини» [31, с. 200].

Термін *зооморфізм* використовується О. Винником, К. Головенко, Т. Гончаровою, С. Калашником, О. Селівановою.

Зооморфізм в широкому сенсі О. Селіванова визначає як «семіотичний принцип метафоризації, згідно з яким позначення тварин, їх частин тіла, ознак і дій аналогічно позначенню інших предметних областей, зокрема, людини, природних явищ, штучного світу, рослин» [43, с. 171]. У більш вузькому сенсі зооморфізм – це назва тварини, що використовується для характеристики людини [9, с. 392]; переносне значення зооніма [33, с. 102]; характеристика людини, утворена на основі прямої назви тварини [20, с. 103]; образно-переносне значення, у якому назва тварини постає як своєрідний еталон певних властивостей, особливостей людини [23, с. 127]; переносне використання найменування тварини з метою створення образної характеристики людини [31, с. 68].

У нашому дослідженні ми будемо використовувати термін «зооморфна метафора» як найбільш усталений у сучасній лінгвістиці.

Висновки до розділу 1

Антропоцентризм визнається основним принципом сучасної лінгвістики. Мовознавча наука змінила парадигму свого розвитку, поставило в центр уваги людину, яка створює мову, вчиться, відображає світ ідей і концепцій з урахуванням особистих цінностей. Нова наукова парадигма замінила статичний погляд на світ як на сукупність елементів, на Всесвіт як динамічну систему, що оточує людину.

Антропоцентричний принцип в лінгвістиці виявляється в тому, що *мовні явища* розглядаються як невід'ємна і органічна частина людського розуму, пов'язана з іншими когнітивними структурами і процесами: сприйняттям, мисленням тощо. Це свідчить про його намагання відобразити реальну картину світу, подібну до нього самого. Врахування антропоцентричного аспекту в моделі метафори і порівняння дозволяє вивчати метафоризацію як процес, здійснюваний конкретною людиною, яка порівнює себе і навколишнє середовище в межах свого особистого сприйняття світу.

Метафора може ґрунтуватися на схожості кольору, властивостей, вираження почуттів, поведінки або способу дій. Вивчення метафори як форми вторинної лексичної номінації передбачає поєднання семантичного, граматичного та стилістичного аспектів. Найпоширенішою є метафора на основі подібності функцій. Також часто використовуються метафори, засновані на зовнішній схожості об'єктів.

Метафора – це усвідомлення нової якості, що виникає через аналогію.

Зооморфна метафора перетинається з поняттям зооморфізму і слугує підґрунтям образного віддзеркалення тваринного світу в свідомості людини.

РОЗДІЛ 2

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ТА ЇЇ ФРАГМЕНТИ

2.1. Мовна картина світу: визначення поняття

Дослідження та пояснення понять «мовна картина світу» і «менталітет» є важливими на сучасному етапі розвитку лінгвістики. Це пояснюється тим, що кожен народ має свою культуру, традиції та менталітет, які неможливо повністю зрозуміти або сприйняти лише через мову. Вони відображаються в стійких словосполученнях, культурних поняттях і висловах, які в іншій мові можуть бути важко зрозумілі або не мати прямого аналогу.

На сьогодні особливий науковий інтерес представляє вивчення взаємозв'язків мови і культури крізь призму мовної свідомості, особливої механізмової взаємодії мовного і культурного кодів, культурних традицій і поведінкових стереотипів представників мрізних народів. Вивчення мовних одиниць здійснюється в їх тісному житті зв'язку з культурною свідомістю, духовною і матеріальною культурою народу [10; 11; 15; 17].

«Картина світу є досить популярним поняттям як у філософії, так і в антропоцентричній лінгвістиці, що можна пояснити його ємністю (найрізноманітніші гносеологічні явища на різних рівнях знання, від філософського, загальнонаукового до конкретно-ситуативного (наївного); метафоричністю (чіткого визначення картини світу як наукової категорії ще немає, хоча це поняття широко використовується вже понад тридцять років); універсальністю (уможливлює «згортання» визначення картини світу до її окремих наукових різновидів)» [14, с. 26].

Поняття мовної карти світу розробляли В. Гумбольдт, його послідовники неогумбольдтіанці Л. Вайсгербер, Й. Трір, Б. Уорф. Онтологічне поняття мовної картини світу подає Гумбольдт: це «форма мови», унікальна і індивідуальна для кожного народу, що представляє собою об'єднання відокремлених мовних елементів; «психічна особливість і структура мови настільки вузько взаємопов'язані, що існуюче перш за все пов'язано з сутністю другого» [14, с. 68].

Польський лінгвіст Є. Бартмінський пропонує розглядати терміни «мовна картина світу» в двох варіантах, які в спрощеному вигляді можна визначити як «суб'єктивний» і «об'єктивний», що можна передати термінами «бачення світу» і «картина світу» [4, с. 87].

Мовна картина світу також в центрі уваги О. Селіванової, це «представлення об'єктів, явищ, фактів, ситуацій, цінностей, життєвих стратегій і поведінки в мовних знаках, категоріях, мовних явищах і як семіотичний результат концептуального представлення реалії в етнічному концептуальному поданні реалії свідомості» [43, с. 365].

Під **мовною картиною світу** розуміють закріплену в мові і специфічну для певного мовного колективу схему сприйняття дійсності. Мовну картину світу можна трактувати як 1) культурне надбання нації, яке визначає комунікативну поведінку, сприйняття навколишнього і внутрішнього світу людини, а також відображає спосіб мовного вираження, характерний для певної епохи, включаючи духовні, культурні та національні цінності; 2) уявлення певної мовної спільноти про структуру, елементи і процеси дійсності, зафіксовані в мовних категоріях; 3) світосприйняття крізь призму мови; 4) відображення буденних уявлень про світ.

Ідея мовної картини світу полягає в наступному: кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття світу, який нав'язується всім носіям мови як обов'язковий. Мовна картина світу – це спосіб відображення реальності у свідомості людини крізь призму мовних і культурно-національних особливостей, одним із її фрагментів виступає лінгвокультурний код.

2.2. Лінгвокультурний код – ключ до розуміння певного типу культури

Код як поняття семіотики зазвичай позначає закон відповідності між планом вираження і планом змісту знака [7, с.169], є способом визначення значення і установки «ключа» до інтерпретації. Реалізовані в культурі, коди утворюють вторинні знакові системи, які використовують різні матеріальні і формальні засоби для кодування одного і того ж культурного змісту [7, с.170].

У лінгвокультурологічних дослідженнях науковці виокремлюють такі коди: артефактний (речовий), антропний, соматичний, біоморфний, зооморфний, рослинний, природно-ландшафтний, просторовий, космогонічний (астрономічний), числовий, духовний, релігійний, весільний, архітектурний. Варто зазначити, що цей перелік не є вичерпним, і встановити чіткі межі в цьому контексті дуже складно.

Культурний код – це інструмент для розуміння специфіки культури, за допомогою якого смисл трансформується у зміст. Це сукупність знаків (символів) і смислів (та їх комбінацій), що містяться в об'єктах матеріальної та інтелектуальної діяльності людини.

Культурні коди як «фрагменти природної мови, які є мережею членства, категоризації, оцінок внутрішнього світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлених культурою певної етнічної групи, які відображені в семіотичних системах природної мови, мистецтва, ритуали, звичаї, вірування, а також у нормах моральності, поведінки членів етнічної спільноти» [19, с. 248].

Лінгвосеміотика (від лат. *lingua* – мова і семіотика) – це розділ лінгвістики та семіотики, який вивчає природну мову в аспекті її спільних і відмінних рис з іншими знаковими системами. Об'єктом лінгвосеміотики є мовні одиниці та категорії, що формують знак, систему, предмет – співвідношення мовних знаків з реаліями та поняттями (*семантика*), співвідношення мовних знаків з іншими мовними знаками (*синтактика*), взаємовідношення співвідношення мовних знаків з мовцями (*прагматика*).

Одним із важливих понять лінгвосеміотики є лінгвокультурний код – «система символів, об'єднаних тематичною спільністю, що мають єдину образну основу, виконують знакову функцію, об'єднаних в лексико-фразеологічному полі. Лінгвокультурний код – це симбіоз вербального і культурного коду, результат поширення культурного коду на природну мову» [50, с. 3]. До основних лінгвокультурних кодів належать

1. антропоморфний;
2. біоморфний
3. просторовий;

4. часовий;

5. артефактний.

Біоморфний культурний код відображає сприйняття людиною світу через її взаємозв'язки з усіма живими істотами, що населяють навколишню дійсність. Цей код включає в себе інформацію, що базується на назвах тварин і рослин. Біоморфний код - це сукупність назв флори і фауни, які відображають уявлення мовної спільноти про флору і фауну. Він тісно пов'язаний з культурними стереотипами та світоглядом людей щодо навколишнього середовища. До біоморфних кодів належать фітоморфні та зооморфні лінгвокультурні особливості.

Код лінгвокультури пов'язаний не тільки з людиною, але й зі стереотипами сприйняття та оцінки навколишнього світу, включаючи інформацію, що супроводжує уявлення про тварин, сформовані в результаті культурних впливів. Л. Савченко підкреслює, що зооморфний підкод формується на основі уявлень про тваринний світ, додаючи до характеристик цих істот ціннісні поняття, важливі для культури. Дослідниця зауважує, що суть цього коду полягає в «тлумаченні уявлень про поведінку людей через призму такої інформації: теріологічної (від лат. *theria* — звір), герпетологічної (щодо рептилій), орнітологічної (пов'язаної з птахами), іхтіологічної (риби), інсектологічної (комахи) та амфібійної, що виникає на основі знань про земноводних» [23, с. 171]. Н. Г. Ареф'єва підкреслює, що «дослідження лінгвокультурних кодів на фразеологічному матеріалі різних мов є вельми актуальними і перспективними, оскільки сприяють подальшому утвердженню лінгвокультурологічного методу у фразеології, уможливають ефективніші способи інтерпретації цінної лінгвокультурної інформації у фразеологізмах як культурних знаках» [1, с. 19].

Зооморфні метафори у стійких фразеологізмах є характерними для культури, оскільки опозиція тварина/людина ґрунтується на відмінностях у рисах, які підкреслюють етнічну свідомість і сигналізують про підсвідомі уявлення: тваринам приписують як позитивні, так і негативні характеристики. Наприклад, В. Калько стверджує, що український паремійний фонд містить 150

формул з компонентом вовк, який є однією з найбільш міфологізованих тварин у слов'янській культурі.

Зооморфні культурні особливості дають мовцям уявлення про тваринний світ і пов'язані з ним стереотипи. О. Дмитренко підкреслює, що зооморфний культурний код є «цікавим лінгвістичним матеріалом, оскільки містить самобутні етнічні особливості культури, світобачення та світосприйняття» [34, с. 84]. Зооморфні знаки ґрунтуються на стереотипних образах, які носії мови розуміють через культурні знання.

Висновки до розділу 2

Мовна картина світу української та польської мов відображає не лише лінгвокультурні коди, які є ключем до розуміння певного типу культури, а й унікальні образи, зокрема зооморфні метафори, що підкреслюють зв'язок мови з природою та соціумом. Українська мова, зберігаючи глибокий зв'язок із природою, аграрною культурою та побутом, часто використовує зооморфні метафори, пов'язані з тваринами, які уособлюють певні людські риси або життєві ситуації. Це відображає уявлення про тісну єдність людини та природи, а також символізує сили, що є частиною життя.

Польська мова, з іншого боку, під впливом західноєвропейських традицій більше орієнтована на урбаністичні образи, проте також використовує зооморфізми, хоча й часто в іншому контексті — пов'язаному із соціальними ролями, статусом чи поведінкою. Лінгвокультурний код кожної з мов допомагає зрозуміти, як народи через ці метафори передають свій світогляд, життєві цінності та взаємозв'язок з оточуючим світом. Тому мовні картини світу української та польської мов, разом із зооморфними метафорами, показують, як культура і мова пронизані уявленнями про природу, соціальну структуру та характер людини.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗООМОРФНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ

Теоретична проблематика дослідження зооморфної лексики включає ряд ключових аспектів, важливих для глибшого розуміння цієї лінгвістичної галузі. Основні питання стосуються лінгвістичного аналізу назв тварин (зоонімів), їх етимології, семантики, прагматики та культурного контексту. Дослідження зоонімів виявляє, як суспільство сприймає і категоризує тварин, а також як це сприйняття відображається в мові. «Декілька основних напрямків, що мають значення для зоонімічної проблематики:

1. **Семантична класифікація:** дослідження значень зоонімів допомагає зрозуміти, як формуються назви тварин і які риси виділяються мовними спільнотами. Наприклад, зооніми можуть бути класифіковані за такими ознаками, як зовнішній вигляд, поведінка, звуки, що видає тварина, або її роль у житті людини.
2. **Етимологічні зв'язки:** вивчення походження зоонімів може розкрити історичні впливи, культурні запозичення та зміни у ставленні до певних видів тварин. Зокрема, аналіз запозичених назв дозволяє дослідити вплив інших мов і культур.
3. **Культурна символіка і образність:** зооніми часто мають символічне навантаження в культурі, відображаючи релігійні, міфологічні чи соціальні значення. Наприклад, в українській культурі образи вовка, kota, бика часто пов'язані з певними рисами характеру або поведінки.
4. **Антропоморфізація:** цей аспект досліджує, як людські характеристики приписуються тваринам у зоонімічній лексиці (хитрість лисиці або мудрість сови). Антропоморфізація зоонімів відображає світоглядні уявлення народу.
5. **Прагматичні аспекти та роль у фразеології:** багато зоонімів стають основою для ідіом і прислів'їв, що дозволяє дослідити, як через фразеологію та порівняння з тваринами передаються риси людської поведінки.

6. **Діалектологія і регіональні варіанти:** важливим є вивчення регіональних та діалектних варіацій зоонімів, які можуть розкрити специфіку культурних або природних умов окремих регіонів» [34].

Теоретична база зоонімічної лексики також охоплює соціолінгвістичний і когнітивний підходи, які аналізують, як зооніми відображають когнітивні моделі та соціальні норми. У результаті дослідження зоонімів допомагає виявити, як мова формує уявлення про тварин у суспільстві та як ці уявлення, своєю чергою, впливають на мову.

3.1. Поняття зооніма

«**Зоонім** – це термін, який використовується в лінгвістиці для позначення імен власних тварин або назв, що описують конкретних тварин як види. Цей термін походить від грецького «зоон» (ζῷον) – «тварина» і «оніма» (ὄνομα) – «ім'я» [23].

Класифікація зоонімів може бути різною в залежності від підходу. Наприклад, вони можуть розглядатися за сферами використання, де розрізняються:

1. **Фольклорні зооніми** – зооніми, що входять до казок, прислів'їв та фразеологізмів, де часто зооніми наділяються певними характеристиками, як-от хитрість лисиці чи сила ведмедя.
2. **Антропонімічні зооніми** – зооніми, якими називають домашніх тварин, часто схожі на людські імена або відображають риси характеру тварини.
3. **Етнокультурні зооніми** – назви, специфічні для конкретних культур чи народів, які часто відображають місцеву флору і фауну або стосуються культових тварин.

Отже, зоонім – це не просто назва, а поняття, що несе значний культурний, мовний та етнографічний зміст, який може розкривати світоглядні

особливості, відображати традиційні уявлення про тварин та їхні символічні функції.

3.2. Зооморфна метафора в українській та польській мовах

Зооморфна метафора – це стилістичний прийом, при якому назви тварин (зооніми) використовуються для опису людини, її поведінки, рис характеру або суспільних явищ. Вона широко застосовується в різних мовах, зокрема в українській та польській, і вказує на певні культурні уявлення про тварин, наділяючи їх символічним змістом.

Загальні особливості зооморфної метафори:

1. **Антропоморфізація** – приписування людських якостей тваринам або використання зоонімів для характеристики людей (наприклад, «лисиця» для хитрої людини).
2. **Символічні значення** – тварини в метафорах відображають культурні уявлення народу. Наприклад, у слов'янських культурах, включаючи українську і польську, «вовк» асоціюється з силою, іноді небезпекою, а «кіт» – із незалежністю» [7].

Українська мова багата на зооморфні метафори завдяки широкому використанню фольклору, де вони часто підкреслюють позитивні або негативні риси характеру.

Спільне і відмінне в українських та польських зооморфних метафор:

- **Спільне:** Багато образів тварин мають схоже символічне значення через спільну слов'янську культурну спадщину. Наприклад, лисиця асоціюється з хитрістю, а вовк – із силою й самотністю.
- **Відмінне:** Деякі тварини мають різні символічні значення. Наприклад, в українському фольклорі голуб символізує любов і вірність, тоді як у польському культурному контексті він може уособлювати мир.

Зооморфна метафора відображає важливі культурні та мовні відмінності, формуючи своєрідний «зоонімічний код», який варіюється навіть серед близьких культур.

Для розуміння зооморфних метафор існує кілька лінгвістичних теорій, що пояснюють, як і чому зооніми набувають нових значень та як ці значення розкривають культурні й соціальні особливості мовної спільноти. Ось кілька основних теоретичних підходів:

1. Когнітивна теорія метафори.

Згідно з цією теорією (розробленою Джорджем Лакоффом та Марком Джонсоном), метафори є частиною людського мислення і формуються через асоціативні зв'язки. Зооніми використовуються для створення метафор, що відображають риси характеру людей, суспільні ролі або емоції. Наприклад, образ «лисиці» як хитрої істоти виникає через спостереження за поведінкою тварини і переноситься на характеристики людей. Цей підхід показує, що зоонімічні метафори допомагають структурувати й осмислювати реальність, де тварини уособлюють певні риси чи дії.

2. Теорія прототипів.

Ця теорія, розроблена Елінор Рош, вказує, що значення зоонімічних метафор формується навколо «прототипу» – типового уявлення про тварину, її характер і поведінку. Наприклад, «вовк» в українській і польській мовах є прототипом дикої та сильної тварини, що породжує асоціації з агресивністю та незалежністю. Інші культури можуть мати інші прототипи для тих самих тварин, тому в зоонімічних метафорах з'являються культурні відмінності [58].

3. Етнолінгвістичний підхід.

Етнолінгвістика досліджує зв'язок між мовою і культурою, що дозволяє пояснити, чому певні тварини займають різне місце в метафоричному «зоопарку» народів. Наприклад, в українській культурі, де важливу роль відігравали домашні тварини, такі як кіт і собака, ці образи часто уособлюють домашні риси – незалежність і вірність відповідно. Етнолінгвістика пояснює,

чому зооніми можуть набувати різних символічних значень навіть у близьких культурах.

4. Соціолінгвістична теорія.

Соціолінгвістичний підхід досліджує, як зооморфні метафори змінюються в різних соціальних групах, а також як соціальні фактори, такі як професія, вік або освіта, впливають на вибір і розуміння зоонімічних метафор. Наприклад, у професійному сленгу можуть виникати спеціальні зоонімічні метафори, які інші групи не використовують. Це особливо актуально для нових значень, що виникають у молодіжному середовищі.

5. Лінгвокультурологічна теорія.

Цей підхід розглядає зооніми як відображення культурного коду, що включає традиції, фольклор і міфологію. У цій теорії підкреслюється, що кожна культура формує свою символічну картину світу, де тварини займають певні ролі. Наприклад, «орел» може символізувати силу і свободу в українській культурі через значення цього птаха в історії та фольклорі. Це розуміння підходить для аналізу зооморфних метафор у літературі, релігії та національних традиціях.

6. Функціонально-семантичний підхід.

Функціонально-семантична теорія аналізує, які функції виконують зооморфні метафори в мові, зокрема їхню роль у вираженні емоцій, іронії або гумору. Наприклад, порівняння людини з твариною («свинею» або «півнем») може мати негативне забарвлення, відображаючи презирство або глузування. У польській мові є, наприклад, «świnia» як образ грубості, що подібне до українського «свиня». Цей підхід розглядає, як зооморфні метафори допомагають виконувати експресивні функції мови.

3.3. Поняття фразеологізму.

Фразеологізмом (фразеологічною одиницею) називають «лексикограматичну одиницю з двох або більше компонентів, граматично організованих за зразком фрази або пропозиції, які, набуваючи цілісного значення, автоматично відтворюються в мові відповідно до традиції» [12].

Термін **фразеологізм** (від грецького *phrasis* – вираз, спосіб вираження, зворот і *logos* – слово, вчення) використовується в сучасній українській мові як мінімум в чотирьох значеннях: 1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови; 2) сукупність фразеологізмів в мові; 3) своєрідні засоби вираження думок, властиві певній соціальній групі, автору, діалекту; 4) набір пишномовних, нещирих висловлювань, позбавлених внутрішнього змісту [34, с. 7].

Фразеологічні одиниці не тільки позначають об'єкти навколишньої дійсності, а й слугують засобом вираження різноманітних оцінних суджень мовця про події навколо нього або його внутрішній стан. Оцінні значення можна розглядати як інтерпретацію абстрактних оцінок, що формують ментальний простір певної нації; вони одночасно відображають реальний світ і створюють специфічну ціннісну картину довкілля [5, с.77].

Фразеологізми є важливою частиною мовної картини світу. Вони відображають переконання, традиції та менталітет носіїв мови.

Фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот і словосполучення – це «окремо оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, зобов'язаний своїм виникненням і функціонуванням фраземоторній взаємодії одиниць лексичного, морфологічного і синтаксичного рівнів» [16, с. 770].

Фразеологізми, що використовуються для позначення поведінки людини, є однією з найбільш часто використовуваних груп фразеологічного складу будь-якої мови. Фразеологізми цієї групи яскраво виражають специфічну оцінку навколишнього світу і людини в цьому світі. Склад фразеологізму, як правило, визначає негативний, позитивний і нейтральний компоненти фразеологічного значення, на яких ґрунтується осуд, схвалення або відсутність чітких характеристик [6, с. 117].

Існують різні класифікації фразеологізмів. Найбільш відомою є класифікація фразеологізмів за ступенем вираженості їх складових (Ш. Балі, В. Виноградов). За цією класифікацією фразеологізми поділяють на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення - це фразеологічні одиниці, які не можуть бути розділені на частини і їхнє значення не може бути зрозумілим з окремих компонентів.

Фразеологічні єдності - це фразеологічні одиниці, що мають єдине значення, яке визначається значеннями їх компонентів. Значення фразеологічної єдності виникає через узагальнене переносне значення вільного словосполучення, яке є результатом метафоричного переосмислення.

Фразеологічні звороти — це сполучення, де кожне слово має своє окреме значення, але один із компонентів несе специфічне, зв'язане значення. Мовознавці, які підтримують більш широке тлумачення фразеології, включають в це поняття не лише одиниці комунікації (наприклад, речення), а й різноманітні крилаті фрази, що часто використовуються в мові. Вони також виділяють четвертий тип фразеологізмів — *фразеологічні вирази*. Такі вирази складаються з постійних мовних зворотів, де елементи можуть бути розділені за змістом, і все їхнє значення базується на словах, що мають вільне тлумачення.

3.4. Зооморфні фразеологізми та їхні особливості

Важливою частиною фразеологічного складу кожної мови є зооморфні фразеологізми. Це пов'язано з тим, що слова на позначення тварин належать до найдавніших рівнів лексичного фонду. Відомо, що чим довше слово існує в мові, тим багатшим є його семантичне наповнення. Однією з підгруп першої категорії є фразеологічні одиниці, що містять назви тварин. Одиниці цієї фразеологічної групи в дослідженнях отримали різні назви: «*фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом*» (В. Бойко) [6, с. 5], «*фразеологічні одиниці із зоосемічним компонентом*», «*фразеологія живої природи*», «*зоосемічні фразеологічні одиниці*»

(Н. Петрова), *«зоофразеологія»* і *«зоофразеологічні одиниці»* (Д. Ужченко) [45].

Зооніми дуже поширені і активно використовуються в різних мовах для посилення образної характеристики людини, ситуації, які в повній мірі і концептуально представляють різні сфери матеріального і духовного життя людей

Зооніми є одними з найбільш продуктивних токенів, семантичні структури яких містять найбільшу кількість метафоричних значень, що використовуються для позначення людей.

Фразеологізми з компонентами на позначення тварин, як і вся оцінна лексика, сприяють вираженню людських емоцій, почуттів і реакцій, а також формують уявлення про цінності, включаючи оцінку об'єктів через етичні та естетичні норми певної мовної спільноти. Вони відображають семантичний варіант, який містить основне значення, до якого слід прагнути. Однак до нього додається додаткове значення ознаки, яке ускладнює структуру цього варіанта і вносить якісні зміни. Лінгвістична специфіка цього значення полягає в тому, що характеристика об'єкта визначається не стільки його реальними властивостями (у випадку з тваринами), скільки тими ознаками, які приписує йому колективна мовна свідомість. Мова фіксує ці властивості як притаманні денотату і закріплює їх, що дозволяє регулярно використовувати назву об'єкта для позначення певних ознак [7, с.17-18].

Лінгвістична візуалізація виникає на стику двох систем: естетичної, надмовної (художня фантастика) і лінгвістичної (лінгвістичний дизайн). Семантика лінгвістичної візуалізації включає в себе два типи відображення, а саме відображення дійсності в слові і відображення дійсності художніми засобами. Порівняння можна розділити на логічні (нешкідливі) і образні порівняння, які, в свою чергу, включають порівняння – словосполучення з формальним елементом.

Зооніми дуже поширені і активно використовуються в різних мовах для посилення образної характеристики людини, ситуації, які в повній мірі і концептуально представляють різні сфери матеріального і духовного життя

людей. Зооніми відображають досвід людини, її поведінку, особливості та допомагають сформувати загальний образ, слугуючи для позначення таких рис характеру, як сміливість, працьовитість, сила, слабкість, лицемірство. Зооніми є одним з найактивніших елементів лексики, семантичні структури яких містять багато метафоричних значень, що використовуються для позначення людей.

Метафоричне перенесення назв тварин на людей відображає різне ставлення народів до фауни. Мотиви такої метафори можуть бути різноманітними, наприклад, схожість людини або предмета з твариною за зовнішніми ознаками, поведінковими рисами або діями, такими як хитрість, сміливість, працьовитість, сила, спритність, боязкість (17, с. 19).

У багатьох мовах назви тварин, або зооніми, часто стають частиною ідіоматичних виразів і можуть мати кілька значень. Перевтілення значень у словосполученнях призводить до зміни їх первісного лексичного значення, формуючи фразеологічну семантику. Важливим у цьому плані є процес метафоризації, який слугує для передачі рис людської поведінки, характеру або дій.

Фразеологізми характеризуються наступними диференційними особливостями:

1. Це стійкі вирази, які не утворюються під час мовлення, а використовуються як готові конструкції.
2. Вони складаються з декількох звукових одиниць з двома або більше наголошеними елементами.
3. Це структуровані вирази, в яких окремі компоненти сприймаються як слова.

Висновки до розділу 3

Теоретичні підходи до дослідження зооморфних метафор дають змогу краще зрозуміти, як уявлення про тварин формуються та закріплюються в мові, а також, як ці уявлення відображають культурні та соціальні особливості мовної спільноти. Кожен із цих підходів розкриває важливі аспекти мовного і культурного досвіду, пов'язаного із зоонімами.

Вивчення зооморфної лексики є важливим, адже вона відображає культурну ідентичність народу, його традиції, фольклор та світогляд. Назви тварин часто мають ідіоматичний характер і використовуються у фразеологізмах, передаючи різні емоції та надаючи мові колориту.

Завдяки зооморфній лексиці можна простежити, які тварини мали значення для певної спільноти, які були поширені в їхньому середовищі та як складалася взаємодія людини з природою. Це також допомагає в лінгвокультурологічних дослідженнях, адже слова, пов'язані з тваринами, показують взаємозв'язок мови та культури, демонструючи, як різні народи сприймають одних і тих самих тварин.

Вивчення зооморфної лексики є корисним і для перекладу та міжкультурної комунікації, оскільки ідіоми, пов'язані з тваринами, можуть мати різне значення в різних культурах, і це знання допомагає уникати помилок у міжкультурному діалозі. Зооморфна лексика, в такий спосіб, відображає багатство мови, культурні особливості та глибинне розуміння природи людських взаємин з тваринним світом.

Фразеологізми, що містять назви тварин, складають великий шар лексики і часто використовуються для позначення як позитивних, так і негативних рис людського характеру. Зоонім відіграє значну роль у семантичній структурі фразеологізмів, що зумовлює їх семантичну своєрідність. Через своє символічне значення такий маркер є частиною фразеології і представляє поведінку певної тварини. Зооніми представляють життєвий досвід людини, його поведінку, властиві йому якості і допомагають у створенні загального образу, служать для

позначення таких рис характеру, як сміливість, працьовитість, сила, слабкість, лицемірство тощо.

Зооморфні фразеологізми становлять окрему підсистему загального корпусу української та польської фразеології, що досить повно й концептуально представляє різні сфери матеріального й духовного життя українського і польського народів, має яскраво виражену національно-культурну своєрідність.

РОЗДІЛ 4

СИМВОЛІКА ЗООМОРФНОЇ МЕТАФОРИ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

В українській та польській мовах людину описують за допомогою різних ознак, і є багато схожих за значенням виразів. Однак у культурах, далеких від слов'янських, зооморфізми мають іншу інтерпретацію. Наприклад, корова, баран і вівця в українській мові символізують дурість і брак розуму, тоді як у східних культурах ці тварини мають сакральне значення (корова - символ доброти і працьовитості, баран - уособлення слухняності, чесноти і щастя).

Анімалістичні метафори ґрунтуються на символічному значенні тварин. Їх семантика визначається конкретним контекстом. Національні зооморфні метафори кожного народу є унікальними та індивідуальними, відображаючи специфічне бачення світу, пов'язане з його етнічною культурою. Українська та польська мови мають схожі образи тварин, де їх переносні значення близькі.

На підставі кількісного аналізу *таксономій* назв тварин (зооморфізмів), що в переносному значенні позначають людей в українській та польській мовах, було виявлено, що деталізація представлення складників зоосемічного фрагмента мовної картини світу в досліджуваних мовах суттєво збільшується завдяки переносним значенням. В українській мові ми дослідили 14 еквівалентних назв, в польській мові – 14; 19 еквівалентно-синонімічних назв в українській мові і 21 назва – в польській мові; 19 безеквівалентних найменувань в українській мові та 13 – в польській.

В обох мовах спостерігається тенденція до використання в переносному значенні назв тварин з характерною ознакою, які переносять на людину. Саме тому у межах нашого дослідження група *еквівалентно-синонімічних найменувань* переважає за кількістю.

Еквівалентні найменування позначають переносні значення, які збігаються в українській і польській мовах.

Еквівалентні назви, які позначають дівчину (2):

1. *Коза*: «2. перен., **розм.** Про жваву, рухливу дівчину» [СУМ, т. 4, с. 209]: «*Не знаєш, ..чия ота фата [дівчина]? — й показав на Гашицу. — Котра? Ота коза дика в білій спідниці?*» (Михайло Коцюбинський).

2. *Коза*: «2. **pot.** o żywej, wesołej dziewczynie» [SJP]: «*Ufałaś im, szesnastolatkom! Toż to jeszcze głupie kozy... Zostawiałaś je same na całe tygodnie, to teraz masz!*» (Maria Nurowska, Sprawa Niny S.).

Еквівалентні назви, які позначають чоловіка (2):

1. *Сокіл*: «2. перен., **поет.** Юнак або чоловік, який відзначається красою, сміливістю, молодецтвом» [СУМ, т. 9, с. 438]: «*Постаріли обоє, згорбилися. Не старіє тільки радість у їх серці: батько радіє своїм сином; мати не надивиться на свого сокола*» (Панас Мирний).

2. *Sokół*: «2. oznaczenia człowieka odważnego i dzielnego, zwykle młodego i dorodnego» [SJP]: «*Zabrakło nam siły groźnego ramienia Wodza naszego, Spartaka – **sokoła***» (Halina Rudnicka, Uczniowe Spartakusa).

Еквівалентні назви на позначення двох статей (24 (12 назв в українській мові, 12 – в польській мові). В українській мові: *кит, морж, лінивець, ведмідь, лис, осел, лев, папуга, хамелеон, віця, теля, зубр*; в польській мові: *wieloryb, leniwiec, lis, lew, papuga, kameleon, owca, osioł, mors, cielę, niedźwiedź, żubr*:

1. *Лінивець*: «2. **розм.** Лінива людина; ледар» [СУМ, т. 4, с. 516]: «*Як зведе [козак] його гаранником! Той лінивець аж підскочив вище козака*» (Україна сміється).

2. *Хамелеон*: «2. перен., **розм.** Безпринципна людина, яка залежно від обставин часто змінює свої погляди, думки, уподобання» [СУМ, т. 11, с. 15]: «*Я довго краяв собі мозок: ну, а звідки ж цей хамелеон [Хома Леонтійович] міг перейняти риси мого рідного брата, який вже двадцять років проживає в Астрахані? А відповідь лежала зовсім на поверхні: це ж я схожий на брата...*» (Іван І. Волошин, Дні).

3. *Leniwiec*: «2. **pot.** człowiek leniwy» [SJP]: «*Czeszko należał do pisarzy leniwców, niechętnie zabierał się do pracy*» (Kira Gałczyńska, Nie wrócę tu nigdy, czyli pożegnanie z Mazurami).

4. *Kameleon*: «2. o człowieku często i łatwo zmieniającym poglądy, zainteresowania, sympatie» [SJP]: «*Przypadkowo zawsze robił w życiu akurat to, co się opłacało i przynosiło korzyści, ale nie uważa się za koniunkturalistę. Burzy się, gdy ktoś mówi o nim: **kameleon**, chorągiewka na wietrze*» (Sławomir Mizerski, Człowiek dobry na wszystko).

У зібраному матеріалі переважають назви з негативною конотацією (16), серед яких 8 зооморфізмів з негативною конотацією в українській мові: *лінивець*, *ведмідь*, *лисиця*, *осел*, *пануга*, *хамелеон*, *вівця*, *теля*; та 8 аналогічних назв у польській мові: *leniwiec*, *lis*, *niedźwiedź*, *papuga*, *kameleon*, *owca*, *osioł*, *cielę*. Умовно негативні конотації можна поділити на такі групи: слова на позначення психічних властивостей людини, наприклад, *пануга*, *вівця*, *теля*, *осел*: «2. перен., **зневажл.** Про нерозумну, або вперту людину» [СУМ, т. 5, с. 758]: «[*Завадський:*] *Слухайте,.. по якого чорта нам до анкети того Цимбальського? Таж то скінчений **осел***» (Іван Франко); пол. *papuga*, *cielę*, *osioł*, *owca*; фізичні особливості: *лінивець*, *ведмідь*; пол. *leniwiec*, *niedźwiedź*: «2. *pot.* dobrze zbudowany mężczyzna, który porusza się niezgrabnie» [SJP]: «*Oria zamilkła na chwilę. Zerknęła na Medycyka. Co za **niedźwiedź**. Był tak silny, tak pierwotny i tak łagodny, że serce jej przy nim topniało*» (Jaga Rydzewska, Atalaya, Wojownicy) та моральні якості: лис, хамелеон: «2. перен., **розм.**» «Безпринципна людина, яка залежно від обставин часто змінює свої погляди, думки, уподобання» [СУМ, т. 11, с. 15]: «*Не обминав журнал і показу підлабузників, **хамелеонів**, різного типу пристосуванців*» (Радянське літературознавство); пол. *lis*, *kameleon*.

1. *Лис*: «2. перен. Про хитру, лукаву людину» [СУМ, т. 4, с. 489]: «*Завідуючий був старий **лис**, з медом на вустах, якого, проте, радили мені стерегтися*» (Степан Васильченко).

2. *Лінивець*: «2. **розм.** Лінива людина; ледар» [СУМ, т. 4, с. 516]: «*Як звеze [козак] його гаранником! Той **лінивець** аж підскочив вище козака*» (Україна сміється).

3. *Lis*: «2. **pot.** o człowieku sprytnym, podstępny» [SJP]: «*On tylko odgrywa*

niekiedy cwaną gapę, ale to szczywany lis, jak jego idol i imiennik sprzed stu lat, też Roman» (W. Giełżyński: Asia dobrej myśli).

4. *Leniwiec*: «2. **pot.** człowiek leniwy» [SJP]: «*Czeszko należał do pisarzy leniwców, niechętnie zabierał się do pracy»* (Kira Gałczyńska: Nie wrócę tu nigdy, czyli pożegnanie z Mazurami).

Хоча кількість позитивних назв майже дорівнює кількості негативних (12), в українській мові 6 зооморфізмів мають позитивне значення: *коза, кит, морж, лев, сокіл, зубр*. У польській мові їх також 6: *wieloryb, mors, lew, sokół, koza, żubr*.

Меліоративні зооморфізми були поділені на групи за кількома критеріями: поведінкою людини (*коза, лев, сокіл*; польською: *koza, lew, sokół*); соціальним статусом (*кит, зубр*; польською: *wieloryb, żubr*). «2. **pot.** przedstawiciel grupy konserwatywnych ziemian polskich, mieszkających na początku XX wieku na wschodnich terenach Rzeczypospolitej, dziś należących do Litwy lub Białorusi» [SJP]: «*Co za huraganowa żywotność. Co za przedziwne połączenie kresowego żubra z amerykańskim biznesmenem»* (Marian Brandys, Dziennik); звички (*морж*; пол. *mors*).

1. *Морж*: «2. **розм.** Про людину, що купається в крижаній воді» [СУМ, т. 4, с. 802]: «*Зима. Восьма ранку. А наш сусід-морж вже спускається до узбережжя річки»* (Газета «Здоров'я — головне»).

2. *Сокіл*: «2. **перен., поет.** Юнак або чоловік, який відзначається красою, сміливістю, молодечтвом» [СУМ, т. 9, с. 438]: «*Постаріли обоє, згорбилися. Не старіє тільки радість у їх серці: батько радіє своїм сином; мати не надивиться на свого сокола»* (Панас Мирний).

3. *Mors*: «2. **pot.** osoba, która kąpie się zimą w morzu, rzece lub jeziorze» [SJP]: «*Prawdziwą pasją wysportowanego górnika stały się jednak kąpiele w lodowatej wodzie. Do klubu morsów wstąpił w 1975 roku w Gdańsku»* (Mirosława Książek: Pasje pana morsa).

Еквівалентно-синонімічні найменування вбирають в себе лексеми з певним відтінковим значенням іменників-зоосемізмів.

Розглянемо найбільшу групу – *еквівалентно-синонімічних найменувань* (40).

Характерні для зооморфізмів пейоративні відтінки значень: лайливе, іронічне, вульгарне, зневажливе, образливе, презирливе, принизливе.

Зооморфізми часто мають пейоративні конотації, такі як лайка, іронія, вульгарність, зневага, образа, презирство, приниження.

Ми класифікували зібрані назви відповідно до того, чи стосуються вони чоловіка, жінки або обох.

У результаті в *еквівалентно-синонімічній групі* кількість назв, що стосуються як чоловіків, так і жінок, становить 32 (15 в українській та 17 у польській мовах); кількість назв, що стосуються лише чоловіків, - 2 (по 1 у кожній мові); жінок - 6 (по 3 у кожній мові). Кількість переносних значень з позитивною конотацією - 8 (2 в українській та 6 у польській мовах), з негативною - 32 (15 в українській та 17 у польській мовах).

Розглянемо *еквівалентно-синонімічні назви*, які позначають чоловіка:

1. Слово *цан* позначає: «2. перен., *ірон.* Про чоловіка з неприємним, фальшивим голосом; про бородатого або старого чоловіка» [СУМ, т. 11, с. 179]: «— Я взагалі не хочу чути спів цього дурного *цану*. Він псує мені настрій» (Журнал «Дитячі оповідання»).

2. В польській мові зооморфізм *byk* – це : «1. niekastrowany samiec bydła domowego; też: samiec bizona, żubra, jelenia itp. 2. pot. o dużym, silnym mężczyźnie» [SJP]: «*Moi żołnierze mnie obstarpiли i nie były to pokurcze, ale zdrowe byki, bicepsy jak trzeba*» (Maria Nurowska, *Mój przyjaciel zdrajca*).

Еквівалентно-синонімічні назви, які позначають жінку:

1. *Корова*: «2. перен., *зневажл.* Про незграбну, товсту або нерозумну жінку» [СУМ, т. 4, с. 295]: «*Жінка його не сподобалась мені: неінтелігентна, нецікава, суцця корова (вибачай за вислів!)*» (Михайло Коцюбинський).

2. *Видра*: «2. *зневажл.* Про надмірно худорляву жінку» [СУМ, т. 1, с. 392]: «*Повернула до дійсності його білява, трохи вульгарна видра, яка підскочила до їхнього столика й запросила Ярему танцювати*» (Павло

Загребельний, Шепіт).

3. *Кобила*: «2. перен., **вульг.** Про високу на зріст огрядну жінку»[СУМ, т. 4, с. 200]: «*Пріська озирнулася, — то говорив Грицько.. — І дочка в неї **кобила**, і сама — то тільки збіднилася*» (Панас Мирний).

4. *Krowa*: «2. **obrażl.** o kobiecie niezgrabnej, ociężalej, leniwej»[SJP]: «*Tymczasem przechodząca po tych pasach kobieta o mało nie wpadła pod samochód. - Jak, leziesz **krowo** — usłyszała od kierowcy*» (Znikające pasy, Gazeta Krakowska).

Розглянемо назви, які позначають і чоловіка, і жінку, такі як-от:

1. *Пацюк*: «1. Шкідливий ссавець родини мишоподібних, значно більший за мишу, перев. з сірою шерстю і довгим лускатим хвостом; щур. 2. перен., **зневажл.** Про людину лякливої, підлої вдачі» [СУМ, т. 6, с. 102]: «— *Нарада? — ..крикнув котрийсь з гурту солдатів.. — Так воювати можна! До переможного кінця! Тилові **пацюки!***» (Андрій Головка).

2. *Baran*: «2. człowiek uważany za głupiego»[SJP]: «*Ufam dociekliwości czytelników. Nie wszyscy są **baranami***» (Dyskusja wikipedysty).

«Характерні риси поведінки тварин часто збігаються як з позитивними, так і з негативними рисами поведінки людей. Це стає причиною метафоризації номінацій особи через зоонімну концептосферу» [7, с. 80]. У нашому дослідженні було зібрано більше назв з пейоративними відтінками, які позначають: моральні якості людини (*пацюк, собака, цап, бугай, стерв'ятник, пес*; пол. *szakal, małpa, hiena*); інтелектуальні здібності (*баран, мавпа*; пол. *wielbłąd, dudek, żyrafa*); поведінкові риси (*півень, ворона, свиня*; пол. *goryl, dzik, baran, pies, świnia, kogut*) та фізичні характеристики (*корова, видра, пацюк, кобила*; пол. *bawół, koń, krowa*). Наприклад:

Півень: «2. перен., **розм.** Про задерикувату й запальну людину» [СУМ, т. 6, с. 380]: «*Всі для нас народи рівні — і великі і малі. Не дерить ви горла, **півні**, щоб десь клюнуть на землі*» (Павло Тичина).

1. *Бугай*: «2. **лайл.** Про людину»: «[Яким:] Добрим людям спочивок, а йому, чортовому бугаєві, співи» (Марко Кропивницький) [СУМ, т. 1, с. 246].

2. *Goryl*: «2. **pot.** człowiek okrutny, zdraдлиwy i agresywny» [WSJP]: «*Przyjechała*

do Nowego Jorku wieczorem. Aż do samej Centrali eskortowało ją tych dwóch goryli przydzielonych jeszcze w Bostonie» (Jacek Dukaj, Czarne oceany).

Слова з меліоративним відтінком поділяємо на такі групи: *фізичні особливості* (орел; пол. *bóbr, byk, ogier, kangur, orzeł*), *розумові здібності* (щеня), *місце в суспільстві* (пол. *rekin*). Наприклад:

1. *Орел*: «2. Про сильну, мужню людину» [СУМ, т. 5, с. 743]: «— **Орел**, а не козак! — каже знов Василь Невольник. — Що, якби таких друзяк припливло хоч дві чайки до Кермана, як я пропадав там у неволі?» (Пантелеймон Куліш).

2. *Бык*: «2. silny i zdrowy mężczyzna, o którym mówiący myśli z uznaniem»[SJP]: «*Moi żołnierze mnie obstąpili i nie były to pokurcze, ale zdrowe byki, bicepsy jak trzeba*» (MariaNurowska, Mój przyjaciel zdrajca).

Другу за чисельністю групу становлять еквівалентні зооморфізми, яких в українській мові 19 (*черепаха, бабак, бджола, черепаха, каракатиця, єхидна, жук, лань, ластівка, лебідь, нава, павук, перепілка, риба, сова, соловей, чайка, лиска, ягня*), а в польській мові - 13 (*bocian, borsuk, czapla, indyk, jaszczurka, kawka, kret, kura, sikora, sowa, skowronek, słon, wiewiórka*). Цікаво, що, незважаючи на схожість цих назв, існують певні відмінності в асоціативному сприйнятті тварин між українцями та поляками.

Так, в українській мові існують зооморфізми, які не мають аналогів у польській мові, а їх переносні значення відсутні в польському контексті. Наприклад:

Жук: «2. перен., **розм.** Про пронозливу, шахраювату, хитру людину» [СУМ, т. 2, с. 546]: «*Коли конвоїри відійшли, Андрій невдоволено пробурмотів: — Таким жукам тільки трибунал допоможе*» (Юрій Бедзик, Полки).

1. *Лань*: «2. перен. Про струнку, тендітну жінку» [СУМ, т. 2, с. 546]: «— *Не хвилюйся, моя трепетна лань, — лагідно озвався [батько]*» (Євген Кравченко, Сердечна розмова).

2. *Borsuk*: «2. człowiek ponury, skryty, lubiący samotność» [SJP]: «*Borsuk z ciebie niesamowity, cały czas w domu siedzisz... Nie pamiętam, kiedy cię ostatni raz na*

oczy widzialem...» (Internet: nk.pl).

Безеквівалентні зооморфізми містять переносні назви тварин, характерні для мовців однієї слов'янської культури. Наприклад, слово *черепаха* не має переносного значення в польській мові, пор. в українській: «перен., **розм.** Вайлувата, млява людина» [СУМ, т. 11, с. 306]: «— *Прошко, черепаха ти несусвітня, де ти там?*» (Спиридон Добровольський, Очаківський розмір).

До **безеквівалентних назв**, які позначають жінку (8), належать: *горлиця*, *лань*, *ластівка*, *перепілка*, *пава*; пол. *kawka*, *kura*, *jaszczurka*. Приклади:

1. *Горлиця*: «2. Ласкаве звертання до дівчат та жінок» [СУМ, т. 2, с. 132]: «— *Дівчино, горлице, коли б ти знала, якого жалю ти мені завдала! — подумав Микола, глянувши на Мокрини*» (Нечуй-Левицький).

2. *Пава*: «2. перен., **розм.** Жінка з гордовитою поставою і пивною ходою» [СУМ, т. 6, с. 7]: «*Хутко підвелась [Ніна] і пішла до дзеркала. Вона стежила в нім за своєю ходою, бачила себе таку, як щодня оці два останні роки. Пáva. Пишна, фарбиста, красива пáva, сповнена приваби*» (Олесь Досвітній).

3. *Jaszczurka*: «2. «pot. złośliwa kobieta»[SJP]: «*Zastanawiałam się, kto za tym stoi, ale to przecież oczywiste – to Iwona, ta jaszczurka!*» (<https://pl.wiktionary.org/wiki/jaszczurka>).

Зооморфізми, які можуть стосуватися як чоловіків, так і жінок, включають 24 слова: *черепаха*, *бабак*, *бджола*, *каракатиця*, *єхидна*, *жук*, *лебідь*, *павук*, *риба*, *сова*, *соловей*, *чайка*, *лиска*, *ягня*; польською мовою: *bocian*, *borsuk*, *czapla*, *indyk*, *jaszczurka*, *kret*, *sowa*, *skowronek*, *słon*, *wiewiórka*.

Соловей: «2. перен., **розм.** Людина, яка має гарний, перев. високий голос і володіє мистецтвом співу» [СУМ, т. 9, с. 444]: «*У золоті моря очей дивлюсь не надивлюся.., Я — України соловей*» (Володимир Сосюра).

1. *Риба*: «2. перен. В'яла, млява людина, яка зовні не виявляє своїх емоцій» [СУМ, т. 2, с. 132]: «*Алла Михайлівна насупилась. — Я бачу, що вас шокірують мої манери. Що ж, я не англчанка [англійка] і — не риба*» (Леся Українка).

2. *Borsuk*: «2. człowiek lubiący samotność i niechętnie kontaktujący się z ludźmi»

[SJP]: «**Borsuk** z ciebie niesamowity, cały czas w domu siedzisz... Nie pamiętam, kiedy cię ostatni raz na oczy widziałem..» (Internet: nk.pl).

Зооморфізми з пейоративним значенням (всього 19) ми поділили на кілька груп: ті, що вказують на фізичні риси людей (*бабак, каракатиця, риба, черепаха*; пол. *słoń*), моральні характеристики (*єхидна, жук, павук, сич*; пол. *kret, wilk*), а також поведінку (*нава, шуліка, ягня*; пол. *borsuk, czapla, jaszczurka, sowa, skowronek*). Наприклад:

Павук: «2. перен., **розм.** Той, хто експлуатує інших, відзначається жорстокістю, підступністю, хитрістю у ставленні до кого-небудь» [СУМ, т. 6, с. 8]: «Пізнавав [Рафалович] повітових **павуків** по їх сітях і повітових сатранів по тих слідах їх пазурів, які стрічав на своїх клієнтах» (Іван Франко).

1. *Kret*: «2. o człowieku działającym podstępnie» [SJP]: «*Tajemnicą poliszynela jest to, że w miejskiej policji działał kret, policjant sprzymierzony ze złodziejami*» (Marian Satała, Strzeż się kieszonkowców, bo policja cię nie obroni).

Зооморфізмів із меліоративними конотаціями переносного значення менше (всього 14). Ми також поділили ці зооморфізми на групи за фізичними ознаками (*бджола, лань, соловей*; пол. *indyk*), поведінкою (*горлиця, ластівка, лебідь, перепілка, чайка*; пол. *kawka, kura, sikora, wiewiórka*) та соціальним статусом (пол. *bocian*).

Перепілка: «2. перен., **розм.** Пестлива форма звертання до дівчини, жінки» [СУМ, т. 6, с. 8]: «*Tu dівчино, перепілко, ти моє сердейко [серденько]*» (Коломийки).

1. *Wiewiórka*: «2. o człowieku działającym podstępnie» [SJP]: «*Mówił o niej wiewiórka, mówił że jest ruda, sprytna, podstępna, mała, zwinna... i urocza*» (https://wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=32245&id_znaczenia=0).

4.1. Особливості зооморфного субкоду в українській мові

Важливою складовою частиною духовного розвитку нації є міфологія як упорядник національної культури. У системі образних мовних засобів, побудованій на національній та культурній традиції, значне місце відводиться міфологічним номінаціям. О. Голубовська, зазначає, що «вони являють цінний матеріал як для вивчення особливостей зооморфної метафори, так і для дослідження конотативних значень» [12, с. 163].

Походження тварин, їхні характеристики, а іноді навіть зовнішній вигляд стали предметом численних українських легенд і переказів. Зазвичай ці легенди відображають ставлення наших предків до тварин або ж базуються на давніх релігійних та міфологічних уявленнях про природу. Тварини відіграють важливу роль у символічній системі українського фольклору, будучи одним із найпоширеніших і найзначущих елементів. Їх пансимволічна роль пов'язана з життєвими процесами тварини в природі. Здатність тварини дихати, рости, рухатися, видавати звуки наділяє її «дієвістю», що розширює семантичні та функціональні можливості зооморфних символів. Крім того, тварини є всюдисущими істотами: вони живуть на землі, під землею, у воді та в небі. Тому їхні художні образи можуть символізувати як небесні, так і земні явища.

Особливості морфології деяких видів тварин дивували наших людей і доводили, що вони мають незвичайні властивості. Таким чином, риси реальних тварин набули додаткових значень через міфологічну призму, яка адаптувала їх до власної схеми та надала їм нових семантичних контекстів.

Виокремлюємо мовні одиниці, стрижневим компонентом яких є:

I. Свійські тварини: *віл, вівця, собака, кінь, осел, бик.*

1) *віл*: «*як (чорний /той/) віл*» [зі словами *робити, працювати*] – дуже важко, надмірно (ФСУМ, с. 129); *як віл* [зі словом *здоровий*]; «*чорний віл на ногу наступив*» – хто-небудь одружився і зазнав усіх неприємностей, пов'язаних із подружнім життям (ФСУМ, с. 129); «*як віл до браги*» [зі словами *допастися, добратися*] – без почуття міри, жадібно (ФСУМ, с. 129); «*як віл на рогатину*» [зі словами *лізти, йти*] – настирливо, вперто (ФСУМ, с. 129); «*як віл обуха / перед*

обухом» – невіра в можливість відвернення якоїсь загрози; покірно (ФСУМ, с. 129).

- 1) *вівця*: «приблудна вівця» (ФСУМ, с. 113); «дурна вівця» (ФСУМ, с. 111);
- 2) *собака*: «битий собака» (ФСУМ, с. 838); «дивився собачими очима» (ФСУМ, с. 465);
- 3) *кінь*: «троянський кінь» (ФСУМ, с. 377); **Кони** й князі терпіти не вміють (ФСУМ, с. 443);

У народних традиціях або етіологічних легендах зберігається уявлення про **коня** якщо не як про «лиходія», то однозначно як про представника ворожого світу, потойбічного. Вірування підтверджують демонічне походження тварини: «Кінь – це перевтілений диявол. Так як нечистий може перевтілюватися в будь-яку тварину, то й колись перетворився в коня, але Господь так його благословив, що він уже навіки залишився конем» [12]. У народних уявленнях українців є приклади зооморфізації природних елементів. В образі коня в українських загадках часто трапляються день («Ні стуку, ні грюку – сивий кінь на дворі»), зорі («Приїхав гість, та й сів на поміст, розпустив коні по всій оболоні»); «Приїхали гості, розпустили коні по всьому світу»), «буйні вітри» («Межи дір біжить кінь»; «Є на світі кінь, всьому світу не затримати»), хмари («Біжать коні булані, На їх вузди порвані; Ми хотіли перейняти, – Вони сіна не їдять»), грім («Біг кінь білобокий (сіробокий) через Дунай (яр) глибокий; Як упав – заіржав: увесь світ задрижав») і все, що «викликає уявлення швидкого руху, що споріднює стихійні явища з легконогим конем». Кінь із казок, як припускає О. Потебня, наділений характеристикою «з вух дим стовпом, з ніздрів – полум'я», – це блискавка.

- 4) *осел*: «Валаамова ослиця» (ФСУМ, с. 591); «осляча впертість» (ФСУМ, с. 552).

У слов'янських культурах, наприклад, в українській, образ віслюка асоціюється з когніціями «тупий» («упертий»). По-іншому сприймають його американці: осел у них – це уособлення чиновника, урядовця. На Сході й у Середній Азії цей концепт має майже протилежне маркування – це *символ*

трудоаря – та визначається як унікалія, що пояснюється багатьма антропо-, етно-, історико, соціо- та іншими чинниками;

5) *бик*: *брати бика за роги* (ФСУМ, с. 50).

Бик у слов'янській міфології (а також в міфології багатьох інших народів) тісно пов'язаний з символікою неба і землі. Ми знаходимо це в перших образних міфах, то поруч з атрибутами неба – дощем, місяцем, сонцем, світанком, то поруч з атрибутами землі - рослинністю, річками, землею. Численні фольклорні тексти представляють Землю або небо в образі бика. Зокрема, його часто зображують у загадках: *«Сірий віл підвів усіх людей» (Денне небо); «Як був мал – у чотирі дудки грав, а як підріс – гори й долини підніс» (Віл)*. Найбільш яскраво зв'язок Тельця з Землею представлена там, де Бик (іноді буйвол або віл) є космоформом: *«...земля тримається на чотирьох биках: чорному (на заході), сивому, половому (на півдні), білому (на півночі), червоному (на сході). Бики, стоячи в густій жовтій воді, п'ють її і нею насичуються, але вони старіють і слабшають, і одного разу у них підкосяться ноги, тоді земля дасть тріщини, жовта вода проникне в них і буде всесвітній потоп» [7, с. 504]*.

II. Дикі звірі:

1) *ведмідь*: *ведмідь на вухо наступив* (ФСУМ, с. 72); *з ведмедями барложився* (ФСУМ, с. 73);

Господарем язичницького лісу був *ведмідь*, найсильніший звір. Його вважали захисником від усього злого і покровителем родючості - з весняним пробудженням ведмедя стародавні слов'яни пов'язували прихід весни. До 20 століття багато фермерів зберігали ведмежу лапу як талісман, амулет, який повинен був захистити її власника від хвороб, чаклунства і всіляких неприємностей. Слов'яни вірили, що ведмідь наділений великою мудрістю, майже всезнанням: вони клялися ім'ям звіра, і мисливець, який порушив клятву, був засуджений до смертної кари в лісі.

2) *вовк*: *вовк у овечій шкурі* (ФСУМ, с. 139); *мав на спині вовчу шкуру* (ФСУМ, с. 470);

У кожного племені був свій тотем, тобто священна тварина, якій плем'я поклонялося. Кілька племен вважали **вовка** своїм предком і поклонялися йому як божеству. Ім'я цієї тварини було священним, вимовляти його вголос заборонялося, тому замість «вовк» вимовлялося «дикий», а себе називали «лютічі». Під час зимового сонцестояння чоловіки цих племен носили вовчі шкури, що символізувало перетворення на вовків. Таким чином, вони спілкувалися з предками тварин, які просили сили та мудрості. Вовк вважався могутнім захисником племені, пожирачем злих духів. Язичницький священик, який проводив обряди безпеки, також був одягнений у шкіру тварини. З прийняттям християнства ставлення до язичницьких священиків змінилося, і тому злого перевертня стали називати «волкодлак» (тобто він був одягнений у вовчу шкуру); пізніше «вовкодлак» перетворилося в «вовкулак».

3) *олень (лосиця)* – найдавніша слов'янська богиня родючості, неба і сонячного світла. Роги оленя були символом сонячних променів. Тому оленячі роги вважалися потужним оберегом від будь-яких нічних вилазок і кріпилися або над входом в хатину, або всередині житла. Небесні богині-олені послали на землю новонароджених оленят, які лилися з хмар, як дощ. Літописець XII ст. Писав: *«Буває ... хмара, і спадають олениці малі в ній, і зростають, і розходяться по землі»*. Золотий олень слов'янських казок є уособленням сонячного світла-поширений образ в обрядовому фольклорі (весільні пісні, колядки і т. д.): В чистім полі все полин-трава, В тім полину ходить білий олень. Білий олень - золоті роги...

4) *лисиця: дивиться лисицею, а думає вовком* (ФСУМ, с. 235).

III. Птахи:

- 1) *гусак: як з гусака вода* (ФСУМ, с. 203); *мов гусак од води* (ФСУМ, с. 203);
- 2) *сова: як сова* (ФСУМ, с. 841); *сова про сову, а всяк про себе* (ФСУМ, с. 842);
- 3) *сич: ні сич, ні сова* (ФСУМ, с. 807); *мов сич* (ФСУМ, с. 802);
- 4) *зозуля;*

У слов'янській міфології **зозуля** є посередником між світом живих і мертвих. У деяких народів у вигляді зозулі зображують людську душу, а її поява

на даху хати є ознакою смерті або хвороби. Фразеологізм з орнітонімом «зозуля» виник на основі цих міфологічних уявлень і виражає наближення смерті. У ХХ столітті він набув фіксованого лексичного варіанту з допоміжною часткою до/принаймні: «щоб ти не чув зозулю» [38, с. 77]; «і, принаймні, ти не чув зозулю» [45, с. 148].

5) *півень*: як *півень розмальований* (ФСУМ, с. 504); *пускати півня* (ФСУМ, с. 584).

Існує повір'я, що якщо *півень* заспіває в невідповідний час, то погода зміниться. Культ сонця також знайшов відображення в тому факті, що біло-жовтий півень символізує емблему сонця, світла, тому з ним співвідноситься початок дня. Кілька разів на день, особливо опівночі та вранці, він співає: «*Пітухъ пеніемъ своимъ предвіщая начало дня. Считался во всехъ мифологіяхъ символомъ боговъ солнца, а какъ храбрый боець – атрибутомъ боговъ войны*» [20, с. 26]. Магічне значення фразеологізмів «доки не проспівали перші півні», «він уже проспівав», «до перших півнів», «після других півнів», а також інших варіацій з півнями пов'язане з часовими аспектами. Ці вирази відображають семантичну групу, пов'язану з часом. Зооморфний культурний код проявляється у поєднанні з колірним та фоновим кодами, за допомогою словникових дефініцій: «запалити що-небудь» [19, с. 587]. У збірці І. Я. Франка подається ФО пущу ти червоного когута під стріху, яку автор репрезентує з ремаркою «погроза» і семантикою «підпалю твою хату». Генеза ФО пов'язується з віруванням, що пожежу спричиняє гнів богів, а півень алегорично означає пожежу. Ця думка підтверджується в працях етнографів, наприклад, «*огонь пожара олицетворяется въ виді красного петуха*» [19, с. 14]. Оскільки півень своїм співом зустрічає Світанок, званий небесним вогнем, простежується метафорична зв'язок між позначеннями світанку як небесного тіла і вогню як втілення природного елемента вогню, що корелює з колірним кодом, позначеним червоним. Щоб умилюстити вищі божества, слов'яни-язичники вже приносили півня в жертву.

IV. Плазуни:

1) *гадюка ссе коло серця* (ФСУМ, с. 167); *як гадюка стару шкіру* (ФСУМ, с. 169).

III. **Риб:** *ні риба, ні м'ясо* (ФСУМ, с. 735); *мов з риби ікру* (ФСУМ, с. 736)».

4.2. Особливості зооморфного субкоду в польській мові

Тваринний світ, як частина реального світу, що сприймається етносом через емпіричний досвід, є важливим чинником формування образної картини світу. Зооморфні уявлення поляків можна знайти в роботах О. Кольберга та К. Мошинського, де образи тварин аналізувалися в рамках слов'янської культури. Назви тварин неодноразово ставали предметом дослідження, зокрема в контексті їх метафоричного та емоційного переосмислення, що розглядалося в роботах Е. А. Гутман та А. Чапіги.

Загалом найменування представників тваринного світу були об'єктом аналізу у працях польських мовознавців.

В польській мові ми виокремлюємо такі фразеологізми, стрижневим компонентом яких є:

I. Свійські тварини:

1) *koń*: *Znać się jak łyse konie* «znać się bardzo dobrze, rozumieć się doskonale»: «*Niewiele razy się spotkali, ale znali się jak łyse konie*» [SJP].

2) *kot*: *Kot* w worku «odnosi się do sytuacji, gdy kupujemy coś w ciemno, bez zobaczenia i upewnienia się, czy wszystko jest w porządku» [SJP].

Kim, безсумнівно, був істотою поганой слави. Ці тварини вважалися символами зла і істотами, які регулярно контактували з сатаною. «*Czarny kot został utożsamiony z pechem i czarownicą, której miał nieodłącznie towarzyszyć*» [SJP].

Котів багато хто боявся, тому вони ставали жертвами регулярних погромів.

3) *pies*. *Собака* в символічному сенсі зазнала величезних метаморфоз протягом століть. «*W psie dostrzegano zwierzę nieczyste, czasami podobne szatanowi*» [SJP].

II. Дикі звірі:

1) *wilk*: О *wilku* mowa «wyrażenie używane, gdy osoba, o której mówimy, nagle się pojawia» [SJP].

2) *lis*: *Chytry lis* «ktoś podstępny, cwany, przebiegły» [SJP].

3) *niedźwiedź*. Історія *niedźwiedzia* як символу – це період боротьби християнської та язичницької символіки. Слов'яни вважали його магічним і містичним істотою. Його розміри, манера бою і жах, який він викликав, дали тварині високе і постійне місце в пантеоні священних тварин міфології. «*Jego wielkość, sposób prowadzenia walki oraz groza jaką wzbudzał nadały zwierzęciu wysokie i trwałe miejsce w pantheonu świętych zwierząt mitologii*» [SJP]. Багато вождів вважали себе нащадками ведмедя, а язичницькі воїни перед битвою намагалися залучити силу ведмедя танцями.

III. Птахи:

- 1) *kawka* : Paść jak *kawka* «bardzo zmęczony» [SJP].
- 2) *paw*: Dumny jak *paw* «bardzo dumny» [SJP].

IV. Плазуни:

żółw: W *żółwym* tempie «bardzowolno» [SJP]:

V. Риби:

ryba: Zdrow jak *ryba* «bardzo zdrowy» [SJP].

VI. Міфічні тварини: *smok, Cerber, wilkołak, jednorożec*.

Польська фразеологія зберігає образи міфічних істот, таких як *smok, cerber, wilkołak, jednorożec*. Варто зазначити, що міфічні риси притаманні багатьом формам тварин. Наприклад, такі персонажі, як *щука, ведмідь, вовк, змія, кріт*, у народних віруваннях асоціюються зі злими духами. Найвиразнішим представником цієї групи в польській культурі є пол. *smok* (укр. дракон). Як описує Є. Соболю, пол. *smok* у народних казках і повір'ях зображується як чудовисько з однією або кількома головами, з яких виривається вогонь. Ця істота часто має крила, пазурі та хвіст, як у змії [PSJP, с. 935]. Цей персонаж поєднує в собі риси плазуна і птаха. Дракон вважається символом сили, що підтверджується порівнянням *konie jak smoki* [SFJP II, с. 156], що означає великі, сильні, красиві коні.

У польській фразеології є вирази на позначення міфічних тварин. Одним з таких персонажів є пол. *cerber*, який згадується у польській фразеології лише один раз: пол. *czuwa/pilnuje jak cerber* [NKPP I, с. 234], що означає «пильно

стежити, ретельно охороняти, бути дуже уважним». Цербер - персонаж грецької міфології, зображений як пес, що охороняє вхід до пекла, чудовисько з трьома головами, тілом, вкритим зміїними головами, і зміїним хвостом.

Фразеологізм містить рідкісну, але виразну згадку про міфологічного персонажа вовкулаку. В українській та слов'янській міфології це людина, яка має здатність перетворюватися на вовка [МНМ 1998 I, с. 242]. О. Р. Чмир зазначає, що в багатьох європейських міфах існує уявлення про те, що людина, яка скоїла тяжкий злочин і опинилася поза рідним середовищем, ставала вигнанцем, чудовиськом, перевертнем в образі вовка - вовкулаки. Образ перевертня у фразеології часто використовується для засудження лінощів, які вважаються гіршими за вовкулацтво, наприклад, у виразі *lepiej być wilkołakiem niżli nieborakiem* [НКРР III, с. 704].

У польській фразеології є згадка про міфічну істоту пол. *jednorożec* (укр. єдиноріг), яку описують як тварину з тілом коня (іноді бика або кози) і одним довгим прямим рогом на лобі [SJP I, с. 1287; MNM I, с. 429].

Найяскравіше в польській мовній картині світу представлений *smok*, який символізує силу, небезпеку і владу. Образи перевертня, Цербера та єдинорога трапляються у польській фразеології спорадично. Польська лексема *wilkołak* використовується у фразеологізмах для засудження лінощів, єдиноріг асоціюється з його рогом, а вирази з польським словом *cerber* передають образ уважного охоронця, що символізує терпіння і пильність.

Слід зазначити, що в українській фразеології немає виразів, які б згадували дракона, перевертня, Цербера чи єдинорога. Цей факт дозволяє зробити висновок, що польська фразеологія більш схильна до використання міфологічних образів.

Висновки до розділу 4

Зібрані зооморфні метафори розподілено на три групи, що були розбиті на підгрупи з ознаками чоловіків, жінок, двох статей, а також слова з пейоративними відтінками у переносному значенні і меліоративні відтінки (підгрупи: поведінка, розумові здібності, фізичні особливості, моральні якості та місце в суспільстві).

В аспекті статі превалюють зооморфні метафори, що позначають дві статі (загалом – 80 (40 найменувань в українській мові та 40 – в польській), на другому місці – жінки (загалом – 15 (9 найменувань в українській мові та 6 – в польській), а на третьому – чоловіки – 5 (3 найменування – в українській мові, 2 – в польській). Серед значенневих відтінків пейоративні домінують – 68 (в українській мові було виявлено 35 негативних відтінків, переважно пов'язаних з розумовими здібностями та моральними якостями, а в польській мові – 33 найменування, які позначають поведінку людини та її місце в суспільстві), меліоративних – 32 назви (в українській мові 18 позитивних відтінків, переважно пов'язаних з поведінкою людини, її звичок та фізичних особливостей, а в польській мові – 14 найменувань, які позначають фізичні особливості та моральні якості людей).

Значенневі відтінки зооморфних метафор в українській та польській мовах збігаються частково. Найбільшу схожість набувають меліоративні переносні найменування. Основними особливостями негативної характеристики людини в українській та польській мові, відбитими у зооморфних метафорах, найчастіше стають схильність до насильства, здирства, утисків щодо інших; легковажність, нерозбірливість в інтимному житті; вайлуватість, незграбність, уповільненість рухів, реакцій; лінь; неохайність в одязі; жадібність та заздрість; надмірна балакучість; надмірна дратівливість; надмірна розпещеність та непосидючість дітей; розумова обмеженість тощо. В обох мовах приводом для виразно меліоративної оцінки зооморфними найменуваннями стають такі риси людини, як жвавність, врода, охайність, люб'язність, увічливість, розсудливість, досвідченість.

Перевага негативно оцінних зооморфних метафор в обох розглянутих мовах пов'язана з асиметричним характером оцінної шкали, за якою норма має позитивну оцінку, а основна увага зосереджена на позначенні пейоративно оцінних якостей людини.

РОЗДІЛ 5

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ЗООМОРФНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Зіставний аналіз українських і польських зооморфних фразеологізмів дає змогу дослідити, як обидві культури використовують образи тварин для вираження певних понять, емоцій і характеристик. Це порівняння дає змогу виявити культурні особливості, спільні риси і відмінності, закладені в сталих сполуках, пов'язаних із тваринним світом.

Українська та польська мови мають спільні культурні та історичні риси, що позначається і на фразеології, пов'язаній із зоонімами. Зокрема, в обох мовах можна знайти подібні звороти, в яких використовується образ одних і тих самих тварин із близьким значенням, наприклад: «вовк» – символ хитрості, підступності чи небезпеки, «свиня» – асоціації з неохайністю чи неповагою, «лис» – хитрість, кмітливість.

Проте, є й відмінності, обумовлені культурними та ментальними особливостями обох народів: В українській мові часто зустрічається образ «бджоли» як символу працьовитості («працьовитий як бджола»), тоді як у польській мові такий фразеологізм не є поширеним. У польській фразеології часто використовується «заєць» для позначення страху або боягузтва («*tchórz jak zając*» [SJP]), тоді як в українській мові більш поширене використання інших тварин для позначення цього явища (наприклад, «боязкий як миша»). В українській мові зустрічаються фразеологізми з компонентом «бик» (наприклад, «стояти як бик» – стояти нерухомо), тоді як у польській фразеології такий образ не є частим і може мати інше значення.

Хоч обидві мови мають схожі зоонімічні образи, українські і польські фразеологізми різняться через культурні особливості та різні підходи до образів тварин. Це дослідження збагачує розуміння міжкультурної комунікації та глибше пояснює мовні відмінності і спільні риси.

5.1. Найменування домашніх тварин

Зооморфні фразеологізми з найменуванням домашніх тварин є цікавим мовним явищем як в українській, так і в польській мовах. Домашні тварини у фразеології часто символізують риси характеру людини, її поведінку в соціумі. В українській мові вислів «собака на сні» [ФСУМ] описує людину, яка сама не користується благом, й іншим не дає; у польській аналогічно «pies ogrodnika» [SJP]. В українському та польському фразеологізмах «жити як кіт із собакою» [ФСУМ] («żyć jak pies z kotem» [SJP]) показано конфліктність у стосунках. Кіт також символізує хитрість та зручність: українське «крутитися як кіт коло сметани» [ФСУМ] і польське «łasić się jak kot do śmietany» [SJP] мають значення лестощів і бажання отримати вигоду. В образі півня в обох мовах («гордий як півень» [ФСУМ] – «dumny jak kogut» [SJP]) підкреслено самовпевненість або навіть зверхність. Українське «робить як віл» [ФСУМ] та польське «pracować jak wół» однаково характеризують тяжку працю. Вислів «підкласти свиню» [ФСУМ] і «podłożyć komuś świnię» [SJP] означає завдати комусь неприємностей, підставити його, і ця тварина є символом підступності. Ці паралелі показують, що як українська, так і польська культури сприймають домашніх тварин подібно, приписуючи їм характерні людські риси. Додаткові приклади:

1. **Баран (баранчик):** «впертий як баран» – дуже вперта людина [ФСУМ]; «upartý jak baran» – те саме значення [SJP].
2. **Кінь:** «дарованому коневі в зуби не заглядають» – не критикують те, що отримали в подарунок [ФСУМ]; «darowanemu koniowi w zęby się nie zagląda» – така ж ідея, що не слід прискіпливо ставитися до подарунків [SJP]; «і коня б заборонив» – про дуже скупу людину [ФСУМ]; «skąpić konia» – теж вказує на скупість або надмірну обережність [SJP].
3. **Коза:** «бути, як коза в городі» – вести себе безцеремонно, не зважати на правила [ФСУМ]; «kocioł w kapuście» – подібна ситуація, де хтось недоречно себе поводить або руйнує порядок [SJP]; «старий козел» – часто означає літнього чоловіка, який поводить несерйозно або недоречно для свого віку

[ФСУМ]; «*stary kozioł*» – подібна конотація, що може стосуватися старшого чоловіка з недоречною поведінкою [SJP].

4. **Корова:** «*як корова язиком злизала*» – щось раптово зникло, ніби його й не було [ФСУМ]; «*krowa zlizala*» – те саме значення: щось, що швидко зникло без сліду [SJP]; «*doіти корову*» – користуватися з когось, отримувати вигоду [ФСУМ]; «*doіć krowę*» – аналогічне значення, використовувати когось на свою користь [SJP].

Багато зооморфних фразеологізмів у українській та польській мовах є схожими або мають спільне значення. Це свідчить про подібність у сприйнятті певних тварин у культурному контексті обох мов, а також про спільні риси в народній мудрості та гуморі.

5.2. Найменування диких тварин

Зооморфні фразеологізми з назвами диких тварин також широко використовуються в українській та польській мовах, надаючи виразності та емоційного забарвлення висловам. Часто вони вказують на особливості поведінки, риси характеру чи емоційний стан людини, зокрема якостей, які народи приписують диким тваринам.

Фразеологізми з назвами диких тварин акцентують увагу на людських емоціях, досвіді та рисах характеру, які асоціюються з дикою природою. Вовк, наприклад, у виразах «*вовк в овечій шкурі*» [ФСУМ] та «*wilk w owczej skórze*» [SJP] символізує приховану злість або підступність. Вислів «*дивитися вовком*» [ФСУМ] в українській мові й «*patrzeć wilkiem*» [SJP] в польській описує людину з ворожим, недобрим поглядом. Лис у двох мовах («*хитрий як лис*» [ФСУМ] – «*chytry jak lis*» [SJP] означає хитрість та підступність, що відображає поширену асоціацію з лисом як обережною, обачною твариною. В українській «*ведмежа послуга*» [ФСУМ] і в польській «*niedźwiedzia przysługa*» [SJP] означають допомогу, яка лише шкодить, і обидві культури через образ ведмедя вказують на незграбність і неусвідомленість шкоди. Зайця як символ боягузтва

використовують в українському «*боягуз як заєць*» [ФСУМ] та польському «*tchórz jak zajac*» [SJP], а образ орла в українському «*високо літати, як орел*» та польському «*latać jak orzeł*» [SJP] означає високі амбіції, прагнення до величі. Ці приклади вказують на подібне розуміння та відображення диких тварин у фразеології обох народів.

Аналіз зооморфних фразеологізмів з назвами диких тварин в українській та польській мовах показує схожість сприйняття характеристик тварин і їхніх символічних образів. Це свідчить про культурні перетини і подібне трактування символів диких тварин, закладене в обох мовах, хоч існують також і деякі відмінності, що додають національного колориту.

5.3. Найменування птахів

Фразеологізми з назвами птахів символізують різноманітні людські риси – від мудрості та досвіду до наївності та неухважності. В обох мовах сова є символом мудрості: українське «*мудрий як сова*» [ФСУМ] і польське «*mądry jak sowa*» [SJP]. Ворона в українському фразеологізмі «*роззява як ворона*» [ФСУМ] означає неухважність, у польській аналогом є «*gapić się jak sroka*» [SJP], де роль ворони виконує сорока. Півень символізує гордість і самовпевненість у виразах «*гордий як півень*» [ФСУМ] та «*dumny jak kogut*» [SJP]. В українському «*старий горобець*» [ФСУМ] та польському «*stary wróbel*» [SJP] образ горобця означає досвідчену людину, яка не так легко піддається обману, а вислів «*базікати як сорока*» [ФСУМ] в українській та «*gadać jak sroka*» [SJP] в польській вказують на балакучість. У фразеологізмах про голуба («*ходити як голуб*» [ФСУМ] і «*pokorny jak gołąb*» [SJP]) обидві мови відзначають спокійну, миролюбну людину. Нарешті, журавель в українському «*стояти на одній нозі як журавель*» [ФСУМ] та польському «*stać jak żuraw*» [SJP] символізує очікування або тривале спостереження, додаючи образам птахів глибоких символічних значень.

1. **Горобець:** «*як горобець на дощ*» – сумний, пригнічений вигляд [ФСУМ]; «*siedzieć jak wróbel na deszczu*» – те саме значення, мати пригнічений вигляд [SJP].
2. **Сорока:** «*сорока на хвості принесла*» – поширити чутку, дізнатися про щось випадково [ФСУМ]; «*sroka przyniosła na ogonie*» – та ж ідея, випадкове джерело інформації [SJP].
3. **Голуб:** «*голуб миру*» – символізує мир, спокій [ФСУМ]; «*gołąb pokoju*» – той самий символ миру [SJP].
4. **Журавель:** «*краще синиця в руках, ніж журавель у небі*» – краще мати щось певне і реальне, ніж мріяти про недосяжне [ФСУМ]; «*lepszy wróbel w garści niż gołąb na dachu*» (букв. "краще горобець у руці, ніж голуб на даху») – схожа ідея з використанням інших птахів, але сенс той самий [SJP].

Фразеологізми з назвами птахів у польській та українській мовах відображають подібні культурні уявлення. І хоча деякі птахи можуть різнитися у фразах, сенс залишається подібним, підкреслюючи загальнолюдські риси, які втілюються в образах птахів. Це робить фразеологію обох мов цікавою для порівняльного вивчення та глибокого культурного розуміння.

5.4. Тематична та семантична класифікації зооморфних фразеологізмів

Уявлення про природу, зокрема про тваринний світ, походять з давніх часів, коли людина вважала себе частиною природи і надавала їй властивості, характерні для людей. Тому в свідомості різних культур і народів сформувалися свої уявлення про представників флори і фауни. Так з'явилися фразеологізми, що містять назви тварин, яким притаманні людські якості.

Тварини відіграють важливу роль у житті людей. З давніх часів люди обожнювали і використовували тварин, наприклад, приносячи їх у жертву. Тварини з давніх часів вважалися супутниками людини: вони давали їжу, захищали, були друзями або наводили жах своїм зовнішнім виглядом. У кожного

народу були свої священні тварини, яким поклонялися і які ретельно охоронялися.

Фразеологія з назвами тварин відображає зв'язок між тваринним світом і людськими емоціями та почуттями, а також демонструє систему етнічних асоціацій та оцінок. Тварини є важливою частиною реального світу і сприяють формуванню образу цього світу в людській свідомості. Вони є цінним матеріалом для вивчення зооморфних метафор і конотативних значень. Наука про класифікацію тварин називається таксономією або систематикою. Вчені досліджують взаємозв'язок між різними видами, які можуть бути схожими не лише за зовнішнім виглядом, але й за будовою тіла чи на клітинному рівні. Перші спроби класифікувати тварин були зроблені ще в давнину.

Існує п'ять основних класів хребетних тварин:

1. Ссавці.
2. Плазуни.
3. Птахи.
4. Земноводні.
5. Риби.

Найвищий рівень організації характерний для ссавців, які відзначаються здатністю вигодовувати своє потомство молоком. Дослідження показали, що білок грудного молока сприяє розвитку мозку, що дає ссавцям перевагу над іншими класами хребетних.

Ці назви часто зустрічаються у таких зооморфних фразеологізмах як:

1. Укр. брати **бика** за роги «починати діяти з головного, енергійно, рішуче» [Словник фразеологізмів української мови, с. 38]: «Мало, Микито, зробив, можна було більше і краще, треба було тільки сміливіше брати **бика** за роги» (О. Гончар).
2. Укр. **ведмідь** на вухо наступив «хто-небудь зовсім не має музичного слуху» [Словник фразеологізмів української мови, с. 56]: «- Ніякого, брат, у тебе слуху не було, нема і ніколи не буде. **Ведмідь** тобі на вухо наступив» (Ю. Смолич).

3. Укр. і **вовки** ситі, і **кози** цілі «ніхто не зазнав шкоди, збитків, неприємностей» [Словник фразеологізмів української мови, с. 119]: «Гладко все в артілі – Й **вовки**, бач, ситі, й **кози** цілі...» (С. Караванський).

В польській мові знаходимо, наприклад, таке:

1. О **wilku** mowa «wyrażenie używane, gdy osoba, o której mówimy, nagle się pojawia»: «*A ty o panience tylko co mówiłyśmy. O **wilku** mowa*» [SJP].

2. **Kot** w worku «odnosi się do sytuacji, gdy kupujemy coś w ciemno, bez zobaczenia i upewnienia się, czy wszystko jest w porządku»: «*Nie lubię zakupów przez Internet - czuję się, jakbym kupował **kota** w worku*» [SJP].

3. Znać się jak łyse **konie** «znać się bardzo dobrze, rozumieć się doskonale»: «*Niewiele razy się spotkali, ale znali się jak łyse **konie***» [SJP].

Риби і земноводні: на сьогодні відомо близько 8000 видів класу амфібій. Вони розрізняються своїми розмірами, наприклад, у фразеології вживаються такі назви в українській мові:

1. Ні **риба** ні м'ясо «безвольна, безхарактерна людина» [Словник фразеологізмів української мови, с. 597]: «- *Цей Безкоровайний ні **риба** ні м'ясо, а нам він пригодиться*» (А. Хижняк).

У польській мові такі приклади:

1. Zdrów jak **ryba** «bardzo zdrowy»: «*Lekarze przebadali dziecko i orzekli, że jest zdrowe jak **ryba***» [SJP].

Рептилії: плазуни або рептилії — це один із найдавніших збережених з доісторичних часів клас тварин. В українській мові існує такий фразеологізм:

1. Ділити шкуру невбитого **крокодила** — «розподіляти те, чого ще немає; розпоряджатися ще не досягнутим» [Словник фразеологізмів української мови, с. 203]: «*От уже невгамовна людська натура, - навкруги колючий дріт..., кулемети..., а вони споряться між собою й ділять шкуру невбитого **крокодила***» (Ю. Яновський).

У польській мові:

1. W **żółtym** tempie «bardzo wolno, opieszale, niespiesznie, ociągając się»: *Było pół do ósmej, gdy kolumna pojazdów nareszcie ruszyła, choć w żółtym tempie* [SJP].

Птахи: налічують близько 9000 (в Україні – понад 400) видів птахів. Наприклад, в українській мові існують такі фразеологізми:

1. **Горобці** цвірінькають у голові «хто-небудь легковажний або розумово обмежений» [Словник фразеологізмів української мови, с. 162]: «- Тобі, чоловіче, на старість **горобці** в голові цвірінькають. Де то видано, де то чувано, аби зернина вмiла говорити!» (казки Буковини)

2. Як **голуб** (-ка) «сивий, сива» [Словник фразеологізмів української мови, с. 160]: «*Перед очима ненька. Некваплива, сумовита, вся сива, як голубка*» (Ю. Збанацький).

3. Як **квочка** в обичайці «самотньо, ізольовано від інших» [Словник фразеологізмів української мови, с. 290]: «- *Йди до світлиці та побалакай з нами, - почала говорити Соломія, - зачиниться, замкнеться отут в хатині та й сидить, як квочка в обичайці*» (І. Нечуй-Левицький).

У польській мові такі фразеологізми:

1. Paść jak **kawka** «bardzo zmęczonym, nie mieć na nic siły»: «*Lekarz pracował całą dzień bez odpoczynku i upadł jak kawka*» [SJP].

2. Dumny jak **paw** «bardzo dumny»: «*Tomek był dumny jak paw, gdy jego syn wygrał wyścig*» [SJP].

3. Rządzić się jak szara **gęś** «ktoś postępuje jak chce, nie licząc się z innymi i narzucają cим swoją wolę» [SJP]: «*Jak będziesz właścicielem tej grupy, to będziesz się rządził jak szara gęś*» [SJP].

У ході дослідження ми виявили 39 фразеологізмів, пов'язаних з класом ссавців, в українській мові та 49 - у польській. Кількість фразеологізмів на позначення птахів становить 13 одиниць в українській та 12 в польській мовах.

Комахи також мають значну репрезентацію - 10 фразеологізмів в українській мові та 5 у польській. Що стосується плазунів, то в обох мовах є по одному фразеологізму. Клас риб також представлений по одному виразу в кожній мові, а ракоподібні зустрічаються в українській та польській мовах по одному разу. Крім того, в українській мові є один фразеологізм на позначення черв'яків. Таким чином, кожен клас тварин має свої особливості та характеристики, багато з яких увійшли до фразеологічного складу як української, так і польської мов.

Лексема-зоонім відіграє значну роль у семантичній структурі фразеологізмів, зумовлюючи їхню семантичну своєрідність. Матеріал дослідження дає змогу виокремити такі семантичні типи фразеологізмів із компонентом-зоонімом:

1. Фразеологізми зі значенням якісної характеристики особи.
2. Фразеологізми зі значенням фізичного і психічного стану людини (ознакові фразеологізми).
3. Фразеологізми зі значенням кількості.
4. Предметні фразеологізми (позначають особу, сукупність осіб, явища, сукупність чого-небудь, простір, територію).
5. Процесуальні фразеологізми.

Використання назв тварин у складі фразеологізмів зумовлене національними стереотипними уявленнями про конкретні види тварин. Основною метою було дослідження національно-етнічних особливостей українських фразеологічних одиниць із зоонімами, які формуються під впливом не лише мовних чинників, а й взаємодії цих чинників з навколишнім середовищем, зокрема з особливостями фауни. На думку В. Д. Ужченка, за образною основою, що визначає внутрішню структуру фразеологізмів із зоонімами, розрізняють повні та часткові зоофразеологічні еквіваленти, фразеологічні аналоги та нульові еквіваленти [45].

Найчисельнішою серед досліджуваних фразеологізмів виявилася категорія предметних фразеологізмів. Розглянемо ці мовні одиниці на прикладі української та польської мов.

I. Фразеологізми зі значенням **фізичного і психічного стану** людини (ознакові фразеологізми), в українській мові – 12, у польській мові – 13 одиниць.

1. Пекти **раків** «червоніти від сорому, ніяковіти» [Словник фразеологізмів української мови, с. 488]: «- *Ти бачила, Оленко, як Сава **раки пік**? Не знав, куди очі діти*» (О. Копиленко).

2. Як **бджоли** у вулику «одночасно дуже голосно розмовляти, створюючи загальний гомін» [Словник фразеологізмів української мови, с. 26]: «*Народ гомонить, гуде, як бджоли в улику*» (І. Нечуй-Левицький).

3. Mieć **muchy** w nosie «być niezadowolonym, złościć się idąc, bezwyróżnionego powodu»: «*Nie wiem, co tu dzisiaj jest, od rana ma **muchy** w nosie*» [SJP].

II. **Предметні** фразеологізми. В українській мові – 17, в польській мові – 20.

1. Морський **вовк** «досвідчений моряк» [Словник фразеологізмів української мови, с. 119]: «*Перед ним суворі екзаменатори, бували морські **вовки**, екзаменують тебе на далекі плавання*» (О. Гончар).

2. Біла **ворона** «той, хто виділяється серед інших чимось незвичайним» [Словник фразеологізмів української мови, с. 125]: «*Не дуже любі ті, хто білу серед нас нагадує ворону*» (М. Рильський).

3. Chytry **lis** «ktoś podstępny, cwany, przebiegły»: «*A moi stryjowie, Filip i Antypas, to para chytrych **lisów***» [SJP].

4. Wysoki jak brzoza, a głupi jak **koza** «pogardliwe określenie kogoś nad wiek rozwiniętego fizycznie, ale niezbyt rozgarniętego»: «*Wysoka jak brzoza, ale głupia jak **koza**, nie spodziewałam się, że taka będzie*» [SJP].

IV. **Процесуальні** фразеологізми. В українській мові – 15, в польській мові – 18 одиниць.

1. Вішати **собак** «звалювати вину на когось, обмовляючи, безпідставно звинувачуючи когось у чому-небудь» [Словник фразеологізмів української мови, с. 113]: «*Не хочу, щоб на мене усіх собак вішали!*» (Укр. присл.).

2. Drzeć **koty** «być z kimś w konflikcie»: «*Paweł i Gawel od lat drą ze sobą koty*» [SJP].

3. Płakać jak **bóbr** «płakać żałośnie, rzewnie»: «*Po śmierci ojca syn przez tydzień płakał jak bóbr*» [SJP].

V. Фразеологізми зі значенням **якісної** характеристики. В українській мові – 13, в польській мові – 6.

1. Як **бобер** у салі «дуже добре, заможно, безтурботно жити» [Словник фразеологізмів української мови, с. 34]: «*Живе як бобер у салі*» (Укр. присл.).

2. **Вовчим** оком «жадібно, хтиво дивитися, слідкувати» [Словник фразеологізмів української мови, с. 466]: «*Тимко слідкував за нею вовчим оком і снував по двору, щоб застукати її де-небудь один на один та хоч обняти по-парубоцькому*» (Григорій Тютюнник).

3. Як **кіт** з **собакою** «без злагоди, постійно ворогуючи, сварячись» [Словник фразеологізмів української мови, с. 298]: «- *Ви тільки, бува, нічого не скажіть Давиду Онопрійовичу, бо ми й так живемо з ним, як кішка з собакою*» (С. Добровольський).

4. Biedny jak **mysz kościelna** «bardzo biedny»: «- *Pożycz 10 zł. – Nie mam, jestem biedny jak mysz kościelna*» [SJP].

5. Głodny jak **wilk** «bardzo głodny»: «*Jestem głodny jak wilk, zjadłbym konia z kopytami*» [SJP].

VI. Фразеологізми зі значенням **кількості**. В українській мові – 2, в польській мові – 1.

1. Перша **ластівка** «початок у появі, становленні чого-небудь» [Словник фразеологізмів української мови, с. 329]: «- *Так от вже створено з південних і*

далекосхідного тайгового північний виноград. *От, погляньте: перша ластівка*» (О. Довженко).

2. Ані рудої **миши** «зовсім безлюдно, нікого немає» [Словник фразеологізмів української мови, с. 390]: «*Навкруги – ані рудої миши*» (З усн. мови).

3. Tyle co **kot** napłakał «bardzo mało, odrobinę, prawie nic»: «*To co mówisz to same plotki; wiedzy o tej sytuacji masz tyle, co kot napłakał*» [SJP].

У процесі класифікації фразеологізмів ми виділили групи з еквівалентними значеннями (11 в українській та польській мовах), синонімічно еквівалентними значеннями (17 в українській та польській мовах) та безеквівалентними значеннями (32 в українській та польській мовах).

До еквівалентної групи належать такі фразеологізми як:

1. Пекти **раків** «червоніти від сорому, ніяковіти» [Словник фразеологізмів української мови, с. 488]: «- *Ти бачила, Оленко, як Сава раки пік? Не знав, куди очі діти*» (О. Копиленко).

2. Czerwienić się jak **rak** «kiedy osoba się rumieni»: «*Czerwieniła się jak rak od jego wyznania miłości*» [SJP].

3. **Ведмежа** послуга «дуже сумнівна послуга» [Словник фразеологізмів української мови, с. 56]: «*А правда – річ відносна. Правда – це хвилиний настрій, що на кожнім кроці робить нам ведмежі послуги*» (Качура).

4. **Niedźwiedzia** przysługa «przysługa przynosząca szkodę temu, komu chciano przysłużyć»: «*Pisząc za niego pracę domową, robisz tu niedźwiedzią przysługę, potem sam nie będzie umiał tego zrobić*» [SJP].

Синонімічні-еквівалентні фразеологізми це:

1. Як **баран** на нові ворота «витріщатися» [Словник фразеологізмів української мови, с. 25]: «*Чого очі витріщила, як теля на нові ворота? — замахнувся гаранником Карпо*» (М. Стельмах).

2. Gapić się jak *sroka* w kość/w gnat «ktoś przypatruje się komuś lub czemuś bardzo intensywnie, uparcie, cały czas»: «*Aż tu nagle mó Król odłożył gazetę i p paru sekundach widzi nagle, że coś tu nie tak, że chłopcy gapią się na mnie jak sroka w kość*» [SJP].

3. *Мухи* в носі грають «хтось гордовитий, пихатий» [Словник фразеологізмів української мови, с. 413]: «*Сит Бассім – то хлоп не швайка! Гордий трохи, та се байка – грають мухи в носі, бач*» (І. Франко).

Найбільша група це безеквівалентні фразеологізми (32 в українській мові та в польській мові):

1. *Вовчий* білет «документ із записом про неблагонадійність його власника» [Словник фразеологізмів української мови, с. 32]: «- *Тільки й має Єлька від своїх Вовчугів вовчий білет, та й той неписаний, усний*» (О. Гончар).

2. Заморити *черв'яка* «вгамувати голод, перекусити» [Словник фразеологізмів української мови, с. 249]: «*Заморивши черв'яка, козацтво запалило люльки і повело розмову*» (О. Стороженко).

3. Zabiera się jak *pies* do jeża «ktoś przystępuje do czegoś bardzo ostrożnie, gdyż obawia się trudności i niepowodzeń»: «*Na lekcji biologii Fisiak miał prowadzić temat z wychowania seksualnego i zabierał się dotego jak pies do jeża*» [SJP].

4. Znać się jak łyse *konie* «znać się bardzo dobrze, rozumieć się doskonale»: «*Niewiele razy się spotkali, ale znali się jak łyse konie*» [SJP].

Висновки до розділу 5

Зооморфні фразеологізми з назвами домашніх тварин, диких тварин і птахів в українській та польській мовах мають багато спільного, відображаючи схожість культур і побуту обох народів. Незважаючи на деякі різниці в образах і нюансах значень, загальна картина дає змогу зрозуміти, що польська й українська культури однаково використовують тварин для вираження людських емоцій, рис і ситуацій, надаючи мові образності й глибини.

Порівняння зооморфних фразеологізмів в українській та польській мовах відіграє значну роль у розумінні культурних та мовних подібностей і відмінностей між цими народами. Таке дослідження допомагає глибше збагнути внутрішню структуру мов, а також розкриває культурні архетипи, що формувалися протягом століть спільного історичного та соціального досвіду.

По-перше, воно показує культурний обмін і взаємовпливи. Спільні образи тварин, наприклад, вовка, лиса чи сови свідчать про тісний зв'язок культур та схоже сприйняття природи й людських рис, що відображаються через поведінку тварин. Ці паралелі є наслідком тривалих культурних контактів між українцями та поляками.

По-друге, порівняння дозволяє зрозуміти національні особливості та відмінності в світосприйнятті обох народів. Наприклад, для позначення неуважності в українській мові використовується образ ворони, тоді як у польській мові в цій ролі виступає сорока. Подібні відмінності підкреслюють культурні особливості й певні аспекти національного характеру кожного народу.

Наше дослідження сприяє збагаченню мовного запасу і розширенню образного мислення. Зоонімічні фразеологізми роблять мовлення виразнішим і допомагають уникнути буквального розуміння ідіом, що важливо для міжкультурної комунікації, зокрема для вивчення однієї мови носіями іншої. Через зоонімічні фразеологізми мова відображає уявлення про позитивні й негативні людські риси. Образ лиса, що символізує хитрість, або сови, яка

уособлює мудрість, є універсальними символами, що вкоренилися у світогляді обох народів.

Зооморфніні фразеологізми також розкривають історико-соціальний контекст, адже часто пов'язані з реаліями життя народу. Наприклад, образи ведмедя, вовка чи лиса відображають природне середовище, яке впливало на уяву й досвід обох культур. Отже, порівняння зооморфних фразеологізмів в українській та польській мовах є цінним інструментом для розуміння культурних паралелей і відмінностей, структури мови та історичного контексту, що допомагає покращити міжкультурну комунікацію між носіями цих мов.

Фразеологізми, що містять назви тварин, становлять великий шар лексики і часто використовують для позначення як позитивних, так і негативних рис людського характеру. Зоонім займає важливе місце в семантичній структурі фразеологізмів, що визначає їх особливе значення. Завдяки своєму символічному значенню цей елемент є невід'ємною частиною фразеологізму і відображає поведінку певної тварини.

Зооніми віддзеркалюють життєвий досвід людини і допомагають у створенні загального образу, служать для позначення таких рис характеру, як сміливість, працьовитість, сила, слабкість, лицемірство тощо.

Досліджені 65 фразеологізмів в українській мові та 69 фразеологізмів в польській мові ми розподілили на 3 великі групи: на тематичну групу за класом (в українській мові ми зібрали та дослідили 39 фразеологізми, пов'язані з класом ссавців, в польській мові – 49). Фразеологізмів класу птахів в українській мові – 13, у польській мові – 12. Значною є кількість фразеологізмів з назвами комах: 10 одиниць в українській мові та 5 - у польській. Фразеологізми на позначення плазунів представлені однаково - по 1 одиниці в українській та польській мовах. Щодо риб, то в українській та польській мовах є по одному фразеологізму. Ракоподібні також зафіксовані в обох мовах, по 1 одиниці в кожній. В українській мові є один фразеологізм, пов'язаний з класом черв'яків.

За типами семантичних груп фразеологічних одиниць:

Ознакова фразеологія, що відображає фізичний та психічний стан людини, налічує 12 одиниць в українській мові та 13 - у польській.

Предметна фразеологія представлена 17 одиницями в українській та 20 одиницями в польській мовах.

Процесуальні фразеологізми зустрічаються у кількості 15 одиниць в українській та 18 одиниць у польській мовах.

Фразеологізми на позначення якісних характеристик становлять 13 одиниць в українській мові та 6 - у польській.

Фразеологізми на позначення кількості налічують 2 одиниці в українській мові та 1 одиницю в польській мові.

Група фразеологізмів із семантичним збігом у польській та українській мовах включає еквівалентні значення (по 11 одиниць у кожній мові), синонімічно-еквівалентні значення (по 17 одиниць в обох мовах) та безеквівалентні значення (по 32 одиниці в кожній мові).

Зооморфна фразеологія утворює окрему підсистему в обох мовах, яка відображає різні аспекти матеріального і духовного життя українців і поляків, з яскраво вираженими національно-культурними особливостями.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Антропоцентризм визнається основним принципом сучасної лінгвістики. Людина вчиться, відображає світ ідей і концепцій на шкалі особистих цінностей. Саме людина пов'язує і проводить паралелі в своїх порівняннях з тваринним світом. Врахування антропоцентричного параметра в моделі метафори і порівняння дає змогу аналізувати ці явища як діяльність конкретної людини, що порівнює себе і світ у межах індивідуального світогляду.

Переносні значення назв тварин засновані на порівнянні певних характеристик людини зі світом тварин, зовнішністю тварин, поведінкою, яка їм приписується.

Інтерпретативний характер сприйняття навколишнього середовища людиною виявляється в особливостях вербалізації зоосемічного фрагмента картини світу українською та польською мовами. Знання про тварин та їхні контакти нерівномірно представлені в мовній картині світу, починаючи від узагальнення основних характеристик для тварин і закінчуючи докладним описом їх поведінки або статі.

Властивостями зооморфізмів є складність семантичної структури, спрямованість на асоціативні зв'язки, схильність до реалізації функціонального та прагматичного потенціалу, що характерно для одиниць вторинної номінації. Основною особливістю зооморфізмів є етнокультурне навантаження, що реалізується в мові.

Серед досліджених нами метафоричних зооморфізмів, які переносно позначають людей, превалюють визначення двох статей (загалом – 80 (40 найменувань в українській мові та 40 – в польській)), на другому місці – жінки (загалом – 15 (9 найменувань в українській мові та 6 – в польській)), а на третьому – чоловіки – 5 (3 найменування – в українській мові, 2 – в польській).

Аксіологічні змісти зооморфізмів містять пейоративні та меліоративні відтінки значення. Негативні значення домінують – загалом 68 одиниць (в українській мові було виявлено 35 негативних відтінків, переважно пов'язаних з розумовими здібностями та моральними якостями, а в польській мові – 33

найменування, які позначають поведінку людини та її місце в суспільстві); серед назв з позитивною конотацією було виявлено 32 одиниці: 18 в українській мові, які переважно стосуються поведінки, звичок та фізичних характеристик людини, та 14 у польській мові, які позначають фізичні риси та моральні якості людини. Вони поділяються на еквівалентні зооморфізми (всього 28 - по 14 назв у кожній мові), еквівалентно-синонімічні зооморфізми (всього 40 - 19 в українській та 21 у польській мовах) та безеквівалентні назви (всього 32 - 19 в українській та 13 у польській мовах).

Зооморфні образи створюють універсальну символічну систему, елементи якої втілюють різноманітні явища природи і суспільства, функціонуючи в усіх жанрах і формах культури. Вони займають усі просторово-часові сегменти фольклорної моделі світу. Пансимволічна роль тварини в зооморфній символіці тісно пов'язана з її діяльністю в природі, а складна морфологія дозволяє розширити семантичне та функціональне значення цих образів.

Ми проаналізували 65 фразеологічних одиниць із зооморфним елементом в українській та 69 у польській мовах, класифікованих за типами тварин. До групи свійських тварин належать 16 одиниць в українській мові та 19 у польській, до групи диких тварин - 17 в українській та 20 у польській, до групи птахів - 13 в українській та 12 у польській мовах. Також ми знайшли по 1 фразеологізму з плазунами та рибами в обох мовах, а в польській мові - 4 міфічні тварини. Багатство мовного матеріалу, що відображає уявлення українців і поляків про тварин, підкреслює їхню важливість у національних картинах світу слов'янських народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арефьева Н. Г. Астрономічний лінгвокультурний код у болгарській фразеології (концепт «небо»). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*, 2023. № 37. С. 18–33.
2. Арефьева Н. Г. Діалектні фразеологічні словники в контексті лексикографії і фразеографії. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*, 2023. № 36. С. 34–53.
3. Аристотель. Об искусстве поэзии: трактат. Москва: Гос. лит. издат., 1957. 183 с.
4. Бартмінський Є. Мовний образ світу: нариси з етнолінгвістики : Индрик, 2005. 528 с.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 448 с.
6. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. Література та культура Полісся. Вип. 36 : Історія та культура Полісся у загальноукраїнському контексті. відп. ред. і упоряд. Г.В. Самойленко. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. С. 3–8.
7. Вальчук Г. В. До питання про картину світу та про зв'язок мови й мислення. Мова і культура, вип. 2, т. І: Філософія язика и культуры. Культурологический компонент язика, 2000. С. 34–37.
8. Войцева О. А. Аксіологічна характеристика фразеологізмів з найменуваннями одягу та його деталей в українській мові. Записки з українського мовознавства : зб. наук. пр. Одеса : Вип. № 22, 2015. С. 5–16.
9. Войцева О. А. Зіставне вивчення лексики і фразеології в курсі сучасної польської мови. Слов'янський збірник : зб. наук. пр. Одеса : Одеськ. нац. ун - т., 1996. № 2. С. 123–127.

10. Войцева О. А. Польська національно маркована лексика у східнослов'янських мовах. Слов'янські читання : літературознавчий та лінгвокультурологічний аспекти : зб. наук. ст. Одеса : Астропринт, 2016. Жовт. С. 337–344.
11. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2012. 20 с.
12. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 282 с.
13. Гоца Н.М. Зоонімічна лексика як засіб репрезентації гендерних концептів у афро-американському жіночому романі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2013. Вип. 38. С. 10–14.
14. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию Москва : Прогресс, 2000. 400 с.
15. Гумбольдт В. Язык и философия культуры : Москва: Прогресс, 1985. 452 с.
16. Гурбанська С. О. Типологія оказіональних трансформацій стійких висловлювань в англійських та українських художніх текстах ХХ століття : дис. канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2009. 226 с.
17. Дем'яненко Н. Б. Образне вживання назв тварин у порівняннях і метафорах (на матеріалі польської, української та російської мов). Київ : Вип. 30, 2010. С. 391–395.
18. Дмитрієв С. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз номінацій особи в сучасних українських соціалектах : дисертація. Одеса : 2015. С. 78–80.
19. Домніч О. В. Національно-культурний код у лінгвістичній парадигмі знання. Мовні і концептуальні картини світу : Вип. 66(2), 2019. С. 42–55.

20. Дорофеев Ю. В. Антропоцентризм в лингвистике и предмет когнитивной грамматики. Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. Донецьк : Дон. нац. унів., 2008. № 17. С. 302–308.
21. Жуйкова М. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов. Луцьк, 2007. 416 с.
22. Загнітко А. П., Богданова І. В. Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
23. Заремська І. М. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : Вип. 7, 2011. С. 396–402.
24. Зуєва Н.Ф. Вивчення естетичної функції слова. Ташкент, 1982. 44 с.
25. Інгарден Р. Про пізнавання літературного твору. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів, 2001. С. 176-206.
26. Колоїз Ж. В. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови: вибрані статті. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 368 с.
27. Кононенко І. Українська та польська мови: контрастивне дослідження. Варшава, 2012. 809 с.
28. Корольов І. Р. Комунікативна ситуація «виправдання»: функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози ХІХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство». Київ, 2008. 19 с.
29. Костомаров М. Об историческом значении русской народной поэзии. Костомаров Микола. Слов'янська міфологія. Київ, 1994. 59 с.

30. Кривенко Г. Л. Зоосемізми в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти: дисертація. Київ : Київський національний лінгвістичний ун-т, 2006. 230 с.
31. Куранда В. В. Дериваційна семантика похідних італійської мови в лексико-словотвірних гніздах з вершиною «gatto, gatta – кіт, кішка» : зб. наук. праць. Київ : Вип. № 31, 2015. С. 200–205.
32. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 264 с.
33. Лещак О. В. Очерки по функциям прагматизму : Методология - онтология - эпистемология. Тернополь : Підручники і посібники, 2003. 255 с.
34. Лобур Н. До характеристики зооморфізмів (на матеріалі української та чеської мов). Львів. Вип. № 50, 1999. С. 102-106.
35. Манакін В. Когнітивна лінгвістика та доцільність для сучасного мовознавства. Наукові записки, вип. 95 (1), серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2011. С. 10–14.
36. Мирошніченко І. М. Варіанти польських фразеологічних одиниць семантичного поля «праця / неробство». Наукові записки. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). Кіровоград, 2009. Вип. 81 (1). С. 141–145.
37. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
38. Ніколашина Т. Зооморфізми в жаргонно-сленговій комунікації. Madrid : Vol. 8, 2008. С. 125–133.
39. Недосека А. М. Аксиологічні характеристики фразеологізмів в англomовному художньому дискурсі. Філологічні трактати, 2015. С. 74–81.
40. Потєбня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. М.: Университетская типография. 1865. 199 с.

41. Пустовалова В. Теоретичні засади дослідження лінгвокультурних кодів. Волинь філологічна: текст і контекст, 2013. Вип. 15. С. 276–283.
42. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферопіль : Доля, 2013. 600 с.
43. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
44. Сукаленко Т., Метафора як засіб вербалізації гендерних стереотипів, Мова і суспільств. Київ, 2011. С. 23–32.
45. Ужченко В. Д. Форми виявлення культурно-національної семантики українських зоофразеологізмів. Лінгвістичні студії, 2000. Вип. 6. С. 292–296.
46. Черненко С. А. Фразеологічний аналіз лексико-семантичної групи «назв тварин» у сучасній іспанській мові. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2012. С. 67–71.
47. Чернишенко Н. М. Зіставний аналіз прирощених смислів багатозначних орнітонімів у англійській і німецькій мовах. Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2012. С. 102–108.
48. Чмир О.Р. Лексика права у старослов'янській та давньоруській мовах: семантична мотивованість, шляхи концептуалізації: дис... канд. філол. наук: 10.02.03. К., 2005. 179 с.
49. Шевчук С. В., Кабиш О. О., Клименко І. В. Сучасна українська літературна мова. Київ : Алерта, 2011.
50. Шарманова Н. М. Коди культури та їх репрезентація в усталених словесних комплексах. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : Вип. 9 (2), 2013. С. 194–204.
51. Aitchison J. Linguistics. Chicago : 1993. 321 с.
52. Banko M., Inny słownik języka polskiego. Warszawa 2000. Т. 1–2.

53. Baran, J. A. *Phraseology: Sign values*. Vinnytsia: Nova Knyha : 2008. 316 c.
54. Czapiga A. Uskrzydłona przenośnia – na materiale metafor pola semantycznego ptaki (w języku polskim, rosyjskim i angielskim). *Słowianie w Europie. Historia, kultura, język*. 2004. S. 295–302.
55. Kolberg O. *Dzieła wszystkie*. Wrocław; Poznań. 1961–1985. T. 1–60.
56. Mikołajchuk, Agnieszka. Kognitywny obraz gniewu we współczesnej polszczyźnie. *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*. Lublin. 1996. S. 131–6.
57. Moszyński K. *Kultura ludowa Słowian*. Warszawa. 1967. T. II. *Kultura duchowa*. Cz. 1, 2.
58. Rosch, E. Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104(3). 1975 P. 192–233.

Довідкова література

59. Ковалевська Т. Ю. Основні вимоги до написання та оформлення курсових і кваліфікаційних робіт (для студентів-філологів) : метод. посіб. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. 94 с.
60. *Словник української мови* : у 11 т. Київ : Наук. Думка, 1970–1980. Т. 1–11.
61. *Словник фразеологізмів української мови* : Київ : Наук. думка, 2003. 788 с.
62. *Українська мова: Енциклопедія ім. М. П. Бажана*. Київ : Наук. думка, 2004.
63. *Український правопис* : довід. вид. Харків : Фоліо, 2019. 348 с.
64. *ФСУМ – Фразеологічний словник української мови*: у 2-х т. – Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.
65. *Słownik języka polskiego PWN (SJP)*. URL: <https://sjp.pwn.pl> (дата звернення : 05.07.2024).
66. *NKPP – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*: w 3-ch t. / [pod red. J. Krzyżanowskiego]. – Warszawa: PIW, 1969-1978. – Т. I. – 1969. – 881 s., Т. II. – 1970. – 1165 s., Т. III. – 1972. – 996 s.

67. Wielki słownik języka polskiego (WSJP). URL: <https://wsjp.pl> (дата звернення : 26.07.2024).